

Δημήτριος Καραμπερόπουλος,
 Διδάκτωρ Ιστορίας της Ιατρικής,
 Πρόεδρος Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης
 Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα

Ρήγα Βελεστινλή, Θούριος: Ανάλυση

Στο Συνέδριο «Ελεγεία, πατριωτικά Θούρια στην ελληνική ποίηση από 7^ο αι. μέχρι σήμερα», 21 Ιουλίου 2013, Βάλια Κάλντα Γρεβενών, (υπό εκτύπωση).

Στην εποχή της πολύχρονης σκλαβιάς, της απολυταρχικής οθωμανικής τυραννίας, ο Ρήγας Βελεστινλής είχε συλλάβει ένα συγκεκριμένο στρατηγικό σχέδιο για την επανάστασή των σκλαβωμένων, των Ελλήνων και των άλλων Βαλκανικών λαών, προς απόκτηση της ελευθερίας τους. Το στρατηγικό αυτό σχέδιο του Ρήγα διαπιστώνεται από τη μελέτη των έργων του¹, όπως επίσης και από τη μελέτη των ανακριτικών εγγράφων σύλληψης και φυλάκισής του, των Αιμ. Λεγράνδ και Κων. Αμάντου² και διακρίνεται σε τρία μέρη:

α) Το πρώτο μέρος περιλάμβανε την προσπάθεια του Ρήγα να ενισχύσει το ηθικό των σκλαβωμένων, να τους εμψυχώσει με τον Θούριό του στην απόφασή τους για τον ένοπλο στρατιωτικό αγώνα. Να ενδυναμώσει την ιστορική συνείδηση των σκλαβωμένων με την έκδοση των *Ολυμπίων*, του *Νέου Αναχάρσιδος* και της εικόνας του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

β). Το δεύτερο μέρος αναφερόταν στο στρατιωτικό σχεδιασμό της επανάστασης του. Πρώτα μετέφρασε το *Στρατιωτικό Εγκόλπιο* για την στρατιωτική εκπαίδευση των σκλαβωμένων και δεύτερον

¹ Όλα τα έργα του Ρήγα έχουν πλέον επανεκδοθεί για πρώτη φορά μετά 210 χρόνια ολοκληρωμένα, με ευρετήρια και σχόλια και σε ψηφιακό δίσκο. Βλ. Ρήγα Βελεστινλή, *Απαντα του έργα του σε ψηφιακό δίσκο (CD-ROM)*, Επιμέλεια-Εισαγωγή-Ευρετήρια, Δημ. Καραμπερόπουλου, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2007.

² Αιμ. Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1891, επανέκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου), Αθήνα 1996 (β' έκδ. 2000). Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1930, επανέκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου), Αθήνα 1997.

σχεδιάζε να αρχίσει την επανάσταση του από του εμπειροπόλεμους πληθυσμούς, τους Μανιάτες και Σουλιώτες.

γ). Το τρίτο μέρος του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασης του περιείχε το Σύνταγμα του για τη δημοκρατική διοίκηση του βαλκανικού χώρου και την αντίστοιχη έκδοση των χαρτών του που θα αποτελούσαν τους πολιτικούς χάρτες του οραματιζόμενου κράτους του³.

Κατά την προετοιμασία και κατάστροψη του στρατηγικού σχεδίου της επανάστασής του, ο Ρήγας γνώριζε καλά πως χωρίς υψηλό ηθικό, χωρίς κινητοποίηση των ιδανικών του ανθρώπου, δεν είναι δυνατόν οι σκλαβωμένοι να προχωρήσουν σε επανάσταση, να υπερβούν τις ψυχολογικές δυσκολίες όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της επαναστατικής διαδικασίας. Γνώριζε επίσης πως μόνο με ενθουσιαστικά τραγούδια, με παιάνες, θα ήταν δυνατόν να παρακινηθούν, να ενθουσιαστούν οι σκλαβωμένοι ραγιάδες. Ίσως να θυμόταν από το σχολείο του και τα διαβάσματά του το «Ίτε παίδες Ελλήνων ελευθερούτε πατρίδα...» και του χωλού ποιητή Τυρταίου⁴ που με τους παιάνες του εμψύχωνε τους Σπαρτιάτες στρατιώτες.

Ο Ρήγας συνέθεσε τον δικό του παιάνα, τον ονομάσε «Θούριο», λέξη την οποία δανείστηκε από τους Αττικούς ποιητές: Αναφέρεται από τον Αισχύλο, *Επτά επί Θήβας* 42, *Πέρσαι* 73, *Αγαμέμνων* 112, *Ευμενίδες* 627, *Αίας* 212, 612, και τον Αριστοφάνη, *Ιππής* 757, *Βάτραχοι* 1289. Στον Ομηρο, *Ιλιάδα* Ο 127 απαντάται το «θούρος» για τον Άρη. Η λέξη «θούριος» είναι επίθετο και προέρχεται από το ρήμα θρώσκω, και σημαίνει ορμητικός, μαινόμενος, πολεμικός. Στην εποχή του Ρήγα δεν ήταν σε χρήση ο όρος «θούριος». Ο Ρήγας το 1796 χρησιμοποίησε τον όρο, δείγμα και αυτό της μελέτης του των αρχαίων κλασσικών κειμένων. Έτσι η λέξη «θούριος» εισάγεται πλέον στο νεοελληνικό λεξιλόγιο και γίνεται

³ Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασης του Ρήγα Βελεστινλή για την απελευθέρωση των σκλαβωμένων*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα (υπό έκδοση).

⁴ Ενδιαφέρον έχει να επισημάνουμε ότι ο Ρήγας συμπεριλαμβάνει και τον Τυρταίο στην ελληνική πνευματική δύναμη, που τη συμβολίζει με το «ρόπαλο του Ηρακλέους», με τους εκατόν δέκα τέσσερις μεγάλους αρχαίους Έλληνες από τον 11 αι. π.Χ. μέχρι τον 1 αι. μ.Χ. και τα καταχωρίζει στο περιθώριο των φύλλων 10 και 11 της *Χάρτας της Ελλάδος*.

συνώνυμος με την επανάσταση. Μάλιστα ο ίδιος επεξηγεί την σημασία του όρου «*Θούριος, ήτοι ορμητικός Πατριωτικός Ύμνος πρώτος, εις τον ήχον 'Μία προσταγή μεγάλη'*». Το πρώτος σημαίνει ότι έχει γράψει και ένα δεύτερο παιάνα, δηλ. τον *Ύμνο Πατριωτικό*.

Για να τραγουδηθεί ο *Θούριός* του, «*Ως πότε παλληκάρια*», ο Ρήγας δεν έβαλε μουσικά σύμβολα, νότες, αλλά ως ηγέτης αποτελεσματικός και προνοητικός που ήταν, για να διαδοθεί πλατιά, γράφει να το τραγουδούν στο σκοπό ενός πολύ γνωστού και πλατιά διαδεδομένου τραγουδιού της εποχής του «*Μια προσταγή μεγάλη*», που αναφερόταν στα κατορθώματα του Λάμπρου Κατσώνη (1752-1804), που εκείνα τα χρόνια είχε αναθερμάνει τις ελπίδες των σκλαβωμένων, για την απόκτηση της ελευθερίας τους με τη βοήθεια της Ρωσίας.

Στον επαναστατικό του παιάνα, ο Ρήγας συνδύασε ακόμη το τραγούδι με το χορό. Ο *Θούριος* χορεύεται στο συρτό χορό της γενέτειράς του. Ταιριασμένα μαζί, χορός και τραγούδι, ωθούν τους σκλαβωμένους στη μέθεξη της επανάστασης. Ο ίδιος άλλωστε στις συγκεντρώσεις των συντρόφων του, στα σπίτια της Βιέννης συνήθιζε μετά το φαγητό και τραγούδαγε τον *Θούριο* με την φλογέρα του και συνάμα χόρευε. Σημειώνεται χαρακτηριστικά στα ανακριτικά έγγραφα: «*Κατά τον Σεπτέμβριον του έτους τούτου (του 1797) ο Ρήγας Βελεστινλής έμαλεν εν τη οικία του Αργέντη, παρισταμένου τούτου και του Έλληνοσ Θεοχάρη, ύμνον ελευθερίας...και δή χορεύων περί την τράπεζαν*»⁵.

Ο *Θούριος* είναι με απλά λόγια γραμμένος, για να αγγίζει την ψυχή και το νου του λαού και να γίνονται κατανοητά τα μηνύματά του. Δεν χρειάζονται στον *Θούριο* επεξηγήσεις και υποσημειώσεις, όπως συμβαίνει στις άλλες σημαντικές ποιητικές συνθέσεις της εποχής του. Ο Ρήγας γνώριζε πολύ καλά πως επανάσταση ενάντια στην τυραννία του Σουλτάνου δε γίνεται με στιχουργήματα. Μόνο με παιάνες, με επαναστατικά ορμητικά τραγούδια επιτυγχάνεται το ξεσήκωμα του λαού.

Πράγματι, όσοι ραγιάδες έκτοτε άκουγαν του Ρήγα τον *Θούριο* ένοιωθαν ν' αλλάζει για αγώνα και θυσία η ψυχή τους. Ο Κολοκοτρώνης⁶, ο Γέρος του Μωριά, χαρακτηριστικά ομολογεί:

⁵ Αιμ Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, ό.π., σελ. 19.

⁶ Βλ. Γεωργίου Τερτσέτη, *Άπαντα*, επιμ. Γ. Βαλέτα, εκδ. Γιοβάνη, Αθήνα 1967, τόμ. Γ', σελ. 64 και 225.

«Εφύλαξα πίστιν εις την παραγγελίαν του Ρήγα, και ο Θεός με αξίωσεν και εκρέμασα φούντα εις το Γένος μου, ως στρατιώτης του. Χρυσή φούντα δεν εστόλισε ποτέ το σπαθί μου, όταν έπαιρνα δούλευσιν εις ξένα κράτη», ακολουθώντας ο Κολοκοτρώνης κατά γράμμα τη διακήρυξη του Ρήγα,

«Κάλλιο για την πατρίδα κανέναν να χαθή
ή να κρεμάση φούντα για ξένον στο σπαθί»,

Θούριος, στίχ. 57-58.

Ακόμη, οι επαναστάτες του Αλέξανδρου Υψηλάντη⁷ (1792-1828) τραγουδώντας τον *Θούριο* ξεκίνησαν την επανάστασή τους το 1821. Και οι Σουλιώτες του Μπότσαρη με τους ήχους των ασμάτων του Ρήγα στις μάχες εφορούσαν⁸. Παρόμοια, ο Άνθιμος Γαζής⁹ στη διακήρυξή του προς τον λαό της Θετταλομαγνησίας το 1821, παραθέτει στίχους από τον *Θούριο*, τονίζοντας επί πλέον πως θα πρέπει σύμφωνα με τις «*Διδαχές*» του Ρήγα, δηλ. το Σύνταγμά του, να συγκροτηθεί το κράτος μετά την Επανάσταση. Και για να εμψυχώσει τους πολεμιστές τους συγκεντρωμένους για του πολέμου τον αγώνα, μοιράζει του *Θουρίου* τους στίχους για να τραγουδηθεί. Κι' ύστερα οι αγωνιστές έμπλεοι ενθουσιασμού και διάθεσης για θυσία, για τον ιερό σκοπό της ελευθερίας, εφόρμησαν κατά των Τούρκων της γενέτειρας του Ρήγα, του Βελεστίνου, όπου προς τιμήν του Ρήγα συγκλήθηκε και η Συνέλευση των επαναστατών, η «Βουλή της Θετταλομαγνησίας»¹⁰.

Ο λόγιος ιατρός και συγγραφέας Στέφανος Κανέλλος¹¹ μαζί με τους φίλους του, τραγουδώντας τον *Θούριο* σε οικογενειακή σύναξη

⁷ «Ο Θούριος ήτο το αγαπητότερον Άσμα του Αλ. Υψηλάντου. Εις ένα λόγον αι ποιήσεις του Ρήγα (Ο Θούριος και ο παιάν "Όλα τα έθνη πολεμούν") απετέλεσαν εις το πνεύμα των Ελλήνων το όνομα τούτου όνομα ενθουσιασμού», Ιω. Φιλήμονος, *Δοκίμιον ιστορικόν περί της Φιλικής Εταιρείας*, εν Ναυπλία 1834, σελ. 99.

⁸ F. Rouqueville, *Histoire de la Régénération de la Grèce*, Παρίσι 1825, τόμ. Β', σελ. 179 και 387.

⁹ Γιάνη Κορδάτου, *Ιστορία της Επαρχίας Βόλου και Αγιάς*, Αθήνα 1960, σελ. 657.

¹⁰ Σε ανάμνηση του σημαντικού τούτου γεγονότος πριν από λίγα χρόνια στήθηκε στο Βελεστίνο ένα απέριτο μνημείο. Βλ Δημ. Καραμπερόπουλου, *Βουλή Θετταλομαγνησίας, Βελεστίνο 11 Μαΐου 1821. Ανέγερση του Μνημείου το 2000 και το γκρέμισμα του το 2008*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009. Και να φανταστεί κανείς ότι το Μνημείο αυτό στο Βελεστίνο γκρεμίστηκε, χαλάστηκε επί δημαρχίας Κων. Κανάρη το 2008, χωρίς αιδώ, χωρίς σεβασμό στην ιστορία του τόπου. Δείγμα κι' αυτό της κατάπτωσης της ιστορικής μνήμης στις μέρες μας, την οποία ωστόσο ο Ρήγας προσπαθούσε με τα έργα του να ενισχύσει.

στην Κωνσταντινούπολη, ορκίζονται στο όνομα του εθνεγέρτη Ρήγα για αγώνα κατά των τυράννων:

*«Στην γνώμη των τυράννων να μὴν ελθῶ ποτέ
Μήτε να τους δουλεύω, μήτε να πλανηθῶ
Εἰς τα ταξίματά τους, για να παραδοθῶ.
Ἐν ὅσω ζῶ στον κόσμον, ο μόνος μου σκοπός,
Για να τους αφανίσω, θε να' ναι σταθερός»,*

Θούριος, στίχ. 32-36.

Και σύμφωνα με τον Λαρισσαίο δάσκαλο του Γένους Κων. Κούμα¹² *«Μικροί και μεγάλοι και αυτά αι γυναίκες ἔβαλλαν την του Ρήγα ωδήν εις πάν συμπόσιον και εις πάσαν συντροφίαν. Μ' ὅλον σι κατ' αρχάς ἐψάλλετο ως ἑύμορφον τραγούδι, ἤρχισεν ὅμως κατ' ὀλίγον να ενεργή ψυχικῶς».*

Ο Γεώργιος Τερτσέτης, γραμματέας του Κολοκοτρώνη, χαρακτήρισε τον Θούριο ως *«το ιερότερον ἄσμα της φυλής μας»*¹³. Μάλιστα, τόνιζε ότι τα τραγούδια του Ρήγα *«Ὡς σάλπιγγες εις την Ἱερὴν ἐγκρέμισαν τα τείχη της Τριπολιτσάς, ἐτίναξαν εις τον αέρα με τους αλλοφύλους τα φρούρια της Μονεμβασίας, του Ναυπλίου, των Ἀθηνῶν και τα τρικάταρτα του ἐχθροῦ».* Και με ἔμφαση ο Τερτσέτης συμπληρώνει, *«Τα λογιωτατίστικα ἄσματα, δεν ἐγκρέμισαν ποτέ, δεν σαλεύουν οὔτε την ἀράχνην του κοκόρου της καμινάδας».* Ξεκάθαρα υποδηλώνει ότι μόνον ο επαναστατικός παιάνας, ο Θούριος του Ρήγα, θα μπορούσε να ξεσηκώσει τους σκλαβωμένους ραγιαδες για την επανάσταση, για το ιδανικό της ελευθερίας.

Λίγα, δυστυχῶς, αντίτυπα ἀπὸ την ἔκδοση της Βιέννης διέφυγαν ἀπὸ την Αυστριακή Αστυνομία μετὰ τη προδοσία ἀπὸ τον τυχάρπαστο Κοζανίτη ἔμπορο. Ἦδη ὅμως ο Θούριος διαδίνονταν σε χειρόγραφη μορφή σε ὅλα τα Βαλκάνια. Ἐχει βρεθεῖ σε πέντε παραδοσιακές μουσικές παραλλαγές, δηλωτικὸ πως πλατιά διαδόθηκε σε διάφορα μέρη του Ἑλληνικοῦ χώρου και οι μελωδίες του

¹¹Βλ. Carl Iken, *Λευκοθέα*, τόμ. Β', 1825, σελ. 100-101. Νίκος Βλάχος, *Στέφανος Κανέλλος (1792-1823)*, Κείμενα και Μελέται Νεοελληνικῆς Φιλολογίας, αρ. 98, Ἀθήνα 1975.

¹² Κων. Κούμας, *Ἱστορίαι των ἀνθρωπίνων πράξεων*, τόμ. ΙΒ', Βιέννη 1832, σελ. 601, και φωτομηχανικὴ ἐπανεκδοση ἀπὸ Βιβλιοπωλεῖο Νότη Καραβία, «Οἱ Ἑλληνες», Ἀθήνα 1998.

¹³Γεώργιος Τερτσέτης, (1800-1874), «Λόγος της 25 Μαρτίου 1857», στο *Ἄπαντα*, ἀναστήλωση Γ. Βαλέτας, ἐκδ. Γιοβάνη, Ἀθήνα 1967, τόμ. Α', σελ. 226.

προσαρμόζονταν στα μουσικά ιδιώματα της κάθε περιοχής¹⁴. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί τα όσα γράφει ο Γάλλος φιλέλληνας Φωριέλ¹⁵, ο οποίος στα χρόνια του Αγώνα, το 1824, εξέδωσε στο Παρίσι το βιβλίο του με τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Σ' αυτά εντάσσει και τον *Θούριο*, ενώ δεν είναι δημοτικό τραγούδι, διότι δημιουργός του ήταν ο Ρήγας. Τον συμπεριέλαβε στα δημοτικά λόγω της πλατιάς διάδοσής του και είχε γίνει κτήμα του λαού. Επί πλέον μνημονεύει και την επίδρασή που ο *Θούριος* ασκούσε στο λαό. Σημειώνει ένα χαρακτηριστικό γεγονός, το οποίο διαδραματίστηκε το 1815 σε χάνι της Ηπείρου. Ένα παλικάρι από το χάνι πλησιάζει τον ταξιδευτή, που είχε καταφθάσει. Βγάζει απ' τον κόρφο του ένα χειρόγραφο και τον παρακαλεί παράμερα να του το διαβάσει. Κι' όσο ο ταξιδιώτης διάβαζε το χειρόγραφο, τόσο η όψη του παλικαριού μεταμορφωνόταν, μεταρσιωνόταν, φούντωνε, βούρκωνε και δάκρυα κυλούσαν από τα μάτια του. Άκουγε τον *Θούριο*. Κι' όταν ρωτήθηκε αν για πρώτη φορά ακούει το «*Ως πότε παλληκάρια*», απάντησε, ότι κάθε φορά, που άνθρωπος γραμματισμένος περνά από το χάνι, το χειρόγραφο από τον κόρφο του βγάζει για να ακούσει του *Θουρίου* τις προσταγές.

Με τον *Θούριό* του ο Ρήγας έκανε σαφές πως στο στρατηγικό σχέδιο της επανάστασης του, για να απαλλαγεί η Ελλάδα από τον Οθωμανικό ζυγό, ήταν απαραίτητος ο ένοπλος αγώνας. Δεν αρκούσαν ούτε η «*υπεροχή στις γνώσεις*» των Ελλήνων ούτε η «*ηθική τελειοποίησή*» τους, όπως υποστήριζαν οι μετριοπαθείς Έλληνες, όπως ο Κοραΐς, ο Καποδίστριας και άλλοι. Την άποψη αυτή του Ρήγα ενστερνίστηκε αργότερα το 1821 ο Αλέξανδρος Υψηλάντης¹⁶.

¹⁴ Βλ. Ρήγα Βελεστινλή, *Θούριος, παραδοσιακές μουσικές παραλλαγές και προεπαναστατικές μελωδίες*, ψηφιακός δίσκος, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1997, όπου καταχωρίζεται και η σχετική μελέτη «*Η μουσική του Θουρίου και τα άσματα της εκδόσεως*» του καθηγητού της βυζαντινής και παραδοσιακής μουσικής π. Χρήστου Κυριακοπούλου, σελ. 11-21.

¹⁵ Cl. Fauriel, *Chants populaires de la Grèce moderne*, Paris, 1825, τόμ. 2, σελ 15 κ. εξ. Προσθέτουμε πως μετά τον *Θούριο* του Ρήγα συντέθηκαν και άλλα *Θούρια* άσματα. Βλ. Κ.Θ. Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, όγδοη έκδοση, Ίκαρος, Αθήνα 1987, σελ. 246-247. Γεωργίου Λεοντσίνη, «*Θούρια άσματα και ελληνική ιστορία*», *Υπέρεια*, τόμ. 3, *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου «Φεραί-Βελεστίνου-Ρήγας»*, (Βελεστίνo 1997), Αθήνα 2002, σελ. 771-782.

¹⁶ Γκριγκόρι Αρς, *Η Φιλική Εταιρεία στη Ρωσία*, Βιβλιοθήκη Κέντρου Ελληνορωσικών Ερευνών, Παπασωτηρίου, Αθήνα 2011, σελ. 333.

Ανάλυση των στίχων του *Θουρίου*

Μελετώντας τον εκ 126 στίχων *Θούριο*¹⁷, διαπιστώνουμε ότι έχει μια άρτια δομή και μια λογική σειρά στην παράθεση των νοημάτων του. Χωρίζεται νοηματικά σε έξι ενότητες, άριστα συνδεδεμένες μεταξύ τους. Είναι μια Επαναστατική Διακήρυξη μεθοδικά γραμμένη, αποτελεί ένα επαναστατικό προσκλητήριο. Ο Ρήγας υποστηρίζει το Δίκαιο της επανάστασεως των σκλαβωμένων για την απόκτηση της ελευθερίας τους από την κατάσταση της σκλαβιάς, στην οποία είναι έρμαια στις απολυταρχικές ορέξεις του σουλτάνου και των κατά τόπους αντιπροσώπων του, των πασάδων του. Παράλληλα, στον *Θούριο* προτείνει και τον τρόπο με τον οποίο θα αποκτήσουν τα Δικαία τους, που δεν είναι άλλος από τον ένοπλο επαναστατικό αγώνα.

Στην Α΄ ενότητα του *Θουρίου*, στιχ. 1-20, ο Ρήγας με χαρακτηριστικές εικόνες διεκτραγωδεί την θλιβερή κατάσταση των ραγιάδων, οι οποίοι δεν ορίζουν πατρίδα, δεν ορίζουν τους ανθρώπους τους, την οικογένειά τους, όλοι είναι έρμαια στην επιθυμία και τη βούληση του δυνάστη. Γι' αυτό και αναφωνεί:

«Ως πότε παλληκάρια να ζούμε στα στενά 1
Μονάχοι σαν λιοντάρια στες ράχες τα βουνά;
Σπηλιές να κατοικούμεν, να βλέπουμεν κλαδιά
Να φεύγουμ' απ' τον κόσμο, για την πικρή σκλαβιά;
Να χάνουμεν αδέρφια Πατρίδα και γονείς 5
Τους φίλους τα παιδιά μας κι' όλους τους συγγενείς;»,

Με το «Ως πότε, ...» στην αρχή του *Θουρίου* ο Ρήγας θέλει να δηλώσει ότι, ενώ οι σκλαβωμένοι νιώθουν την κατάντια της σκλαβιάς και είναι έτοιμοι ψυχικά και αντικειμενικά για την ανάκτηση της λευτεριάς, αδρανούν, δεν ξεκινούν τον αγώνα της επανάστασης. Η φράση αυτή του Ρήγα έχει μια ψυχοκινητική δυναμική. Δείχνει την αδημονία του Ρήγα για την απελευθέρωση και συγχρόνως τη σημασία για την ψυχική παρακίνηση των σκλαβωμένων να αρπάξουν τα

¹⁷ Για τον *Θούριο* ακόμη βλ. Απ. Δασκαλάκη, *Τα εθνεγερτικά τραγούδια του Ρήγα Βελεστινλή, Κείμενα, σχόλια και ερμηνευτικά σημειώσεις*, έκδοσις νέα μετά προσθηκών, εκδόσεις Ε.Γ. Βαγιονάκη, Αθήνα 1977, σελ. 43-52. Ρήγα Βελεστινλή, *Απαντα τα Σωζόμενα*, πέμπτος τόμος, Εισαγωγή-Επιμέλεια-Σχόλια Πασχάλη Κιτρομηλίδη, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2000, «Θούριος-Σχόλια», σελ.105-115.

άρματα για την λευτεριά. Ο Ρήγας ακόμη και σε άλλους δύο στίχους του *Θουρίου* χρησιμοποιεί το «Ως τότε», στον στίχ. 55 «Ως πότε οφφικιάλιος σε ξένους βασιλείς;» και στον στίχ. 64 «Ως τότε στες σπηλιές σας κοιμάστε σφαλιστά;».

Τη φράση «Ως τότε...», με τη δυναμική, που περιέχει, ο Ρήγας χρησιμοποιεί και στον *Υμνο Πατριωτικό*, σε τρεις στροφές, 4, 9 και 17,

*Ως πότε' ημείς υπομονή
και να μην βγάνωμεν φωνή;*

*Ως τότε, άνδρες ζακουστοί,
Να είστε πάντα σφαλιστοί;*

Ως τότε τους βαστάτε;

Σημειώνουμε ότι τη φράση «Ως τότε» τη χρησιμοποιεί τρία χρόνια αργότερα και ο Κοραΐς στο *Άσμα πολεμιστήριον*¹⁸, όμως στο τέλος του δεύτερου στίχου και όχι στην αρχή όπως ο Ρήγας:

Α' *«Φίλοι μου συμπατριώται,
δούλοι να 'μεθα ως τότε
των αχρείων Μουσουλμάνων
της Ελλάδος των τυράννων;».*

Ωστόσο, ο Κοραΐς στη συνέχεια αναγράφει το «έως» στην αρχή του στίχου αντί για «ως», όπως ο Ρήγας, που ηχητικά έχει μια δυναμικότητα. Ο στίχος «*Εως πότε η τυραννία;*» και «*Εως τότε η δουλεία;*» επαναλαμβάνεται αρκετές φορές στο τέλος κάθε τμήματος της ποιητικής σύνθεσης *Άσμα πολεμιστήριον*.

Ο Ρήγας, από την αρχή ακόμη του *Θουρίου*, τους σκλαβωμένους τους αποκαλεί «παλληκάρια» και τους χαρακτηρίζει ως λιοντάρια. Το λιοντάρι είναι ο άρχοντας των ζώων της ζούγκλας, το πιο δυνατό ζώο, που θεωρούνταν ως πρότυπο δύναμης και μεγαλείου. Παρόμοια στον στίχο 63 τους Σουλιώτες και Μανιάτες, τους εμπειροπόλεμους αυτούς πληθυσμούς των Ελλήνων, τους παρομοιάζει με τα λιοντάρια. Επίσης παραστατικά συμβολίζει τους

¹⁸ Αδαμαντίου Κοραΐ, *Άσμα Πολεμιστήριον*, 1800, φωτοανατύπωση από το Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών/Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1983.

σκλαβωμένους με το λιοντάρι στη σχετική παράσταση του πρώτου φύλλου της Χάρτας, στην *Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως*¹⁹.

Στη μνημονεύμενη παράσταση του κοιμισμένου λιονταριού, παρατηρούμε ότι ο Ρήγας έθεσε στη ράχη του λιονταριού να επικάθονται τα σύμβολα της εξουσίας του σουλτάνου, που τόσα χρόνια είναι κυρίαρχος στους σκλαβωμένους. Παράλληλα όμως ο Ρήγας έβαλε στα πόδια του λιονταριού, ένα συμβολισμό σημαντικό, ο οποίος έχει να κάνει με το στρατηγικό σχέδιο της επανάστασής του, έχει βάλει οριζόντια το «ρόπαλο του Ηρακλέους»²⁰. Θέλει να πει πως οι σκλαβωμένοι, όταν ενθουσιαστούν με τον Θούριο και με την επανάστασή του, θα πάρουν το ρόπαλο-τα όπλα και θα γκρεμίσουν τα σύμβολα εξουσίας του σουλτάνου και θα δημιουργήσουν την δημοκρατία του.

Στο σημείο αυτό επισημαίνουμε το ερμηνευτικό λάθος, το οποίο έχει υποστηριχθεί πρόσφατα και μάλιστα στην επανέκδοση της *Χάρτας της Ελλάδος* από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους²¹, πως το λιοντάρι συμβολίζει τον σουλτάνο. Ο Ρήγας, όπως μνημονεύσαμε, τους σκλαβωμένους, τα παλληκάρια, τα χαρακτηρίζει ως λιοντάρια. Μάλιστα ο Ρήγας είναι σαφής στο *Θούριο* και στον *Ύμνο Πατριωτικό* για την σημασία αυτή. Ας επαναλάβουμε τους στίχ. 1-2 του *Θουρίου*, «Ως τότε παλληκάρια θα ζούμεν στα στενά/ μονάχοι σαν λιοντάρια στες ράχες, στα βουνά;» και τον στίχ. 63, «Σουλιώτες και Μανιάτες λιοντάρια ζακουστά».

Παρόμοια και στον *Ύμνο Πατριωτικό*, στροφή 5, ο Ρήγας δίνει τη σχετική ερμηνεία για το συμβολισμό του λιονταριού, που είναι τα σκλαβωμένα παλληκάρια:

«Όλα τα έθνη το θωρούν,
και παλ' ευθύς το απορούν
πως τέτοια παλληκάρια

¹⁹ Η «Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως», εκδόθηκε το 1796 στη Βιέννη από τον Ρήγα και αποτέλεσε το πρώτο φύλλο της δωδεκάφυλλης «Χάρτας της Ελλάδος», την οποία επανεξέδωσε αυθεντικά χρησιμοποιώντας το άριστα διατηρημένο πρωτότυπο αντίτυπο της Γενναδείου Βιβλιοθήκης η Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, με την προσθήκη ευρετηρίου ονομάτων και σχόλια (επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλος) το 1998.

²⁰ Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλος, *Το "ρόπαλο του Ηρακλέους" στους χάρτες του Ρήγα Βελεστινλή*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2010.

²¹ Γ. Τόλιας, *Αποχαιρετισμός στο Γένος. Αυτοκρατορία και πατριωτισμός στο χαρτογραφικό έργο του Ρήγα (1796-1797)*, εκδόσεις Μένανδρος, 2010, σελ. 32.

*που 'ναι σαν τα λιοντάρια
να ζουν στην τυραννίαν».*

Επίσης και στη στροφή 15 του *Ύμνου Πατριωτικού* ο Ρήγας θεωρεί τα παλληκάρια πως είναι σαν τα λιοντάρια:

*«Αυτούς που βλέπετ' αντικρύ,
είναι Κονιάρηδες χοντροί.
Κ' εσείς, μπρε παλληκάρια,
Είστε σαν τα λιοντάρια».*

Παράλληλα, στον *Θούριό* του ο Ρήγας δίνει τον χαρακτηρισμό για τον Σουλτάνο, τον αποκαλεί «λύκο». Αυτός είναι ο χαρακτηρισμός για τον Σουλτάνο και όχι το λιοντάρι. Στον *Θούριό* του ιδιαίτερα ο Ρήγας παρατηρεί πως αν δεν στέλνουν από την Αίγυπτο το χαράτσι θα «ψοφίσει ο λύκος», δηλ. ο Σουλτάνος, δείχνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο και την σημαντική πολιτικοοικονομική του σκέψη:

*«Χαράτζι της Αιγύπτου στην Πόλ' ας μη φανή, 103
για να ψοφήσ' ο λύκος, οπού σας τυραννεί».*

Παρόμοιο χαρακτηρισμό παρατηρούμε και στους επόμενους στίχους του *Θουρίου*:

*«Να σφάζωμεν τους λύκους, που τον ζυγόν βαστούν 121
και Χριστιανούς και Τούρκους σκληρά τους τυραννούν».*

Ακόμη προσθέτουμε ότι τον σουλτάνο τον χαρακτηρίζει και με τον λαγό στον στίχ. 112, «καρδιοκτυπά και τρέμει σαν τον λαγό κι αυτός».

Στους πρώτους αυτούς στίχους του *Θουρίου*, στους οποίους ο Ρήγας περιγράφει επιγραμματικά την φρικώδη κατάσταση των σκλαβωμένων, δεν γράφει στο δεύτερο πρόσωπο πληθυντικού «να ζήτε», μια και απευθύνετε στα παλληκάρια, αλλά βάζει πληθυντικό πρώτου προσώπου «να ζούμεν» περιλαμβάνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τον εαυτόν του και όλους τους σκλαβωμένους του Βαλκανικού χώρου:

*«Ως πότε παλληκάρια, να ζούμεν στα στενά, 1
μονάχοι, σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά».*

Τονίζει εμφαντικά πως δεν όριζαν πλέον ούτε πατρίδα, ούτε τους γονείς, ούτε τα παιδιά τους. Γι' αυτό και διακηρύσσει στους στίχ. 7-8 το απαράμιλλο για την αξία της ελευθερίας, πως είναι προτιμότερη «μιας ώρας ελεύθερη ζωή / παρά σαράντα χρόνοι

σκλαβιά και φυλακή». Είναι η εμπειρία των σαράντα χρόνων της ζωής του ίδιου του Ρήγα. *Σαράντα χρονών ήταν όταν έγραψε τον Θούριο.*

Στη συνέχεια επεξηγεί την αφοριστική αυτή πρότασή του για την κατάσταση της σκλαβιάς. Ζώντας μέσα στη σκλαβιά ό,τι και να δημιουργήσεις, ο τύραννος με τους κατά τόπους πασάδες του, τονίζει πάλι ο Ρήγας στον στίχ. 14, *«πασχίζει πάλιν το αίμα σου να πεί»*. Οποιαδήποτε στιγμή είναι δυνατόν να σε καταστρέψει και να σε θανατώσει, χωρίς λόγο, χωρίς εξήγηση. Ακόμη και αν αποκτήσεις αξιώματα, Βεζύρης, Δραγουμάνος, πάλι είσαι εκτεθειμένος στις ορέξεις του σουλτάνου, της απολυταρχικής τυραννίας και εξουσίας του. Παραστατικά στον στίχ. 10 περιγράφει την κατάσταση αυτή πως είναι σα να σε ψένουν κάθε στιγμή στη φωτιά, *«στοχάσου πως σε ψένουν καθ' ώραν στη φωτιά»*.

Επί πλέον, ο Ρήγας σε αυτούς τους πρώτους στίχους καταρρίπτει ως ανεπιτυχή την προσπάθεια, η οποία εκδηλώνονταν κυρίως εκ μέρους των Φαναριωτών, πως υπηρετώντας τον σουλτάνο θα ήταν δυνατόν να γινόταν η κατάληψη της εξουσίας από τους Έλληνες. Και γι' αυτήν του την θέση, φέρνει παραδείγματα Ελλήνων, οι οποίοι υπηρέτησαν τον σουλτάνο και τους οποίους σε κάποια στιγμή τους αποκεφάλισε. Αυτή ήταν η μοίρα της εθελούσιας υπηρεσίας του τυράννου. Ο Ρήγας αντιτίθεται σε αυτήν την τακτική και προτείνει τον ένοπλο στρατιωτικό αγώνα για την αποτίναξη του τυράννου και της σκλαβιάς. Και δείχνει πόσο ενημερωμένος ήταν στα ιστορικά γεγονότα της εποχής του, με τη συνακόλουθη αξιολόγησή τους. Παραστατικά μνημονεύει έξι χαρακτηριστικές περιπτώσεις Ελλήνων²², οι οποίοι υπηρέτησαν τον σουλτάνο στις υψηλές βαθμίδες της εξουσίας και βρήκαν τραγικό θάνατο:

*«Ο Σούτζος κι ο Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναβής, 15
Γκίκας και Μαυρογένης, καθρέπτης είν' να ιδής.
Ανδρείοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί,
σκοτώθηκαν, κι αγάδες, με άδικον σπαθί,
κι αμέτρητ' άλλοι τόσοι, και Τούρκοι και Ρωμιοί,
ζωήν και πλούτον χάνουν, χωρίς καμμιά 'φορμή». 20*

Ήταν όλοι τους γνωστοί τον λαό, γι' αυτό και τονίζει πως οι περιπτώσεις τους είναι *«καθρέπτης»* για να αντιληφθούν την

²² Απ. Δασκαλάκης, *Τα εθνεγερτικά τραγούδια του Ρήγα Βελεστινλή*, ό.π., σελ. 44-45.

ανεπιτυχή αυτή τακτική της εθελουσίας υπηρεσίας του σουλτάνου, με το σκεπτικό τους πως εκ των έσω να αλώσουν την εξουσία. Συγκεκριμένα, για τον καθένα από τους έξι Έλληνες, τους οποίους μνημονεύει ο Ρήγας, σημειώνονται τα κάτωθι:

α). Σούτσοσ Νικόλαος²³, Μέγας Διερμηνέας της Πύλης. Κατά τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο κρίθηκε ύποπτος και αποκεφαλίσθηκε το 1769.

β). Μουρούζης Γεώργιος, (1773-1796), Μέγας Διερμηνέας της Πύλης, ήρθε σε έριδες με τον αρχιναύαρχο Χουσεΐν πασά, εξορίστηκε στην Κύπρο τον Δεκέμβριο του 1796, όπου και δηλητηριάστηκε και απεβίωσε. Η *Εφημερίς* των Σιατιστινών αδελφών Πούλιου στη Βιέννη γράφει σχετικά²⁴.

γ). Πετράκης²⁵, τραπεζίτης του σουλτάνου, που καρατομήθηκε το 1786 μετά την απαίτηση του διορισθέντος ως ηγεμόνας της Βλαχίας αντιπάλου του Νικ. Μαυρογένη.

δ). Σκαναβής Δημήτριος, αντιπρόσωπος των Χίων στην Κωνσταντινούπολη, λόγω της ευνοίας της Βαλιδέ σουλτάνας ήταν πανίσχυρος, όμως εξέπεσε της ευνοίας του σουλτάνου και θανατώθηκε το 1778. Χαρακτηριστικά σημειώνει ο Παναγιώτης Κοδρικάς²⁶, «Αυγούστου 3, 1788, ημέρα Πέμπτη. Αποθανούσης τη παρελθούση ημέρα της Εσμάς σουλτάνας, εσίκωσαν τον μισέ Δημήτρη Σκαναβήν και εβούλωσαν τα σπήτια τα εδικά του, του υιού του και των γαμβρών του. Τη δε πέμπτη Αυγούστου, ημέρα Σαββάτω, τον απεκεφάλισαν και επομένως εσίκωσαν τον εις Βασιλεύουσαν ευρεθέντα υιόν του Γεωργάκη, επειδή και ο Νικολάκης έλειπεν εις το ορδί, ως καπουκεχαγιάς του Μαυρογένη, και συν αυτώ τον ποστέλνικον Γιάννον Καρατζά και τον Σπαθάρη Κωνσταντίνον Σούτζον, ως γαμβούς του αποκεφαλισθέντος».

²³ Επαμ. Ι. Σταματιάδου, *Βιογραφία των Ελλήνων Μεγάλων Διερμηνέων του Οθωμανικού κράτους*, 1865, επανατύπωση εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 133.

²⁴ *Εφημερίς*, 6 Φεβρ. 1797, σελ. 99, Λέανδρου Βρανούση, *Προλεγόμενα...*, σελ. 281-283.

²⁵ Αθανασίου Κομνημού Υψηλάντου, *Τα μετά την Άλωσιν*, επιμ. Αρχιμ. Γερμανού Αφθονίδου, Κωνσταντινούπολη 1870, αναστατική επανέκδοση Βιβλιοπωλείον Νότη Καραβία, Αθήνα 1972, σελ. 644-645.

²⁶ Παναγιωτάκη Κοδρικά, *Εφημερίδες*, επιμέλεια Άλκη Αγγέλου, Ερμής, Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1991, σελ. 4,

ε). Γκίκας Γρηγόριος²⁷, Μέγας Διερμηνέας, Ηγεμόνας της Βλαχίας και της Μολδαβίας έπεσε σε δυσμένεια, αποκεφαλίσθηκε το 1777 και δημεύθηκε η μεγάλη περιουσία του.

ζ). Μαυρογένης Νικόλαος²⁸, πρώτα Δραγουμάνος του Στόλου, στη συνέχεια Ηγεμόνας της Βλαχίας και Μολδαβίας, αρχιστράτηγος των Οθωμανικών στρατευμάτων εναντίον των Ρωσικών, και λόγω των αποτυχιών αποκεφαλίσθηκε την 1 Οκτωβρίου 1790.

Μάλιστα ο Ρήγας αναφέρει πως την ίδια τύχη είχαν, εκτός από αυτούς τους επώνυμους, και πολλοί καπετάνιοι, παπάδες, αγάδες και λαϊκοί. Στο σημείο αυτό επισημαίνει στον στίχ. 20 πως όχι μόνο Ρωμιοί αλλά πολλοί Τούρκοι είχαν την ίδια τύχη από τις αυθαιρεσίες του σουλτάνου, «ζωήν και πλούτον χάνουν χωρίς καμμιά 'φορμή». Έχει σημασία να επισημάνουμε ότι ο Ρήγας κατατάσσει και το μωαμεθανικό λαό, τους Τούρκους, στην ίδια μοίρα με τους Ρωμιούς, πως και αυτοί υπόκεινται στις αυθαιρεσίες της τυραννίας, του σουλτάνου και των πασάδων του. Πρωτοποριακή θέση την οποία αναπτύσσει και σε άλλα σημεία των επαναστατικών κειμένων του. Και για παράδειγμα αναφέρουμε την *Επαναστατική Προκήρυξη*, στην οποία διακηρύσσει ότι «όλοι στενάζουν υπό την δυσφορωτάτην

²⁷ Αθανασίου Κομνηνού Υψηλάντου, *Τα μετά την Άλωσιν, ό.π.*, σελ. 565, «Τούτω τω έτει [1777] τη στ' του Οκτωβρίου δόλω και απάτη φονευθέντος εις το Γιάσι παρά του Καρά-Ισαρλή Αχμέτ-μπέη του ηγεμόνος Γρηγορίου Αλεξάνδρου Γκίκα, έγινε ηγεμών της Μπολδαβίας ο Δραγομάνος της Πόρτας Κωνσταντίνος Δημητρίου Μουρούζης».

²⁸ Ο Ρήγας έχει χαρακτηρίσει τον Ηγεμόνα Νικόλαο Μαυρογένη ως «έκτρομα της ανθρωπίνης φύσεως και ανάξιον ηγεμόνα». Η αποκαλυπτική αυτή φράση του Ρήγα για τον Μαυρογένη ήρθε στο φως από τον Λ. Βρανούση, ο οποίος μελετώντας το χειρόγραφο του *Φυσικής απάνθισμα*, που απόκειται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος (αρ. χειρ. 1288), παρατήρησε ότι ο Ρήγας διέγραψε αυτή τη φράση και δεν τυπώθηκε στη σημείωση της σελίδας 105 του βιβλίου. Βλ. Λ. Βρανούση, «Ρήγας και Μαυρογένης», *Ελληνική Δημιουργία* (1953), σελ. 365-372. Επίσης προσθέτουμε ότι για τον Μαυρογένη, οι Δημητριάδες στη *Γεωγραφία Νεωτερική*, Βιέννη 1791, χαρακτηριστικά γράφουν: «Ο πανουργότατος Μαυρογένης, ο οποίος μαζί με τον καπουδάν πασά με διάφοραις συσκευαίς και πανουργίαις υπόταζαν τρόπον τινά τον τόπον (της Μάνης) εις τους Τούρκους», Δ. Φιλιππίδης-Γρ. Κωνσταντάς, *Γεωγραφία Νεωτερική*, επιμέλεια Αικ. Κουμαριανού, Αθήνα 1971, σελ. 55. Παρόμοια χαρακτηρίζουν τον Μαυρογένη: 1) Αγάπιος Λοβέρδος, *Ιστορία των δύο ετών 1787-1788 περιέχουσα τας πράξεις των παρόντων πολέμων μέσον των ΑυστροΡώσων και των Οθωμανών*, Ενετίσιν 1791, σελ. 130. «Καλλινίκου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Ιστορικά σημειώματα», *ΔΙΕΕΕ*, Α' (1928), τεύχ. Α', σελ. 77. Αθανασίου Κομνηνού Υψηλάντου, *Τα μετά την Άλωσιν, ό.π.*, σελ. 644 εξ, 652 εξ, 663, 687 εξ.

τυραννίαν του Οθωμανικού βδελυρωτάτου δεσποτισμού, όλοι, Χριστιανοί και Τούρκοι, χωρίς ξεχωρισμόν θρησκείας...ώστε κανένας, οποιασδήποτε τάξεως και θρησκείας, δεν είναι σίγουρος μήτε δια την ζωήν του, μήτε δια την τιμήν του, μήτε δια τα υποστατικά του».

Παρόμοια ο Ρήγας στο τέλος του *Θουρίου* στίχ. 121-122 τονίζει πως η απολυταρχική εξουσία του σουλτάνου με τους κατά τόπους εκπροσώπους του, τους οποίους αποκαλεί «λύκους», τυραννά όχι μονάχα τους χριστιανούς, αλλά και τους Τούρκους. Γι' αυτό και διακηρύσσει, «*Να σφάζωμεν του λύκους (τον σουλτάνο και τους κατά τόπους πασάδες του) που τον ζυγόν βαστούν, και χριστιανούς και Τούρκους σκληρά τους τυραννούν*».

Στη Β' ενότητα του *Θουρίου*, στίχ. 21-40, ο Ρήγας δίνει οδηγίες για τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να οργανωθεί η επανάσταση των σκλαβωμένων, για την νίκη τους εναντίον των δυνάμεων του τυράννου, των σουλτανικών στρατευμάτων. Γνώριζε τη σημασία του ψυχολογικού παράγοντα στην επίτευξη του καλού αποτελέσματος κατά την επαναστατική διαδικασία των σκλαβωμένων. Γι' αυτό και ο Ρήγας χρησιμοποιεί τον Όρκο²⁹. Βάζει τους ραγιάδες να ορκιστούν στην απόφασή τους να αποτινάξουν την τυραννία και να αποκτήσουν την πολυπόθητη ελευθερία, την οποία τόσους χρόνους οι σκλαβωμένοι ονειρεύονταν. Η τακτική αυτή δείχνει πόσο μεθοδικός ήταν ο Ρήγας στην προετοιμασία του στρατηγικού του σχεδίου. Τον Όρκο έχει χρησιμοποιήσει και ο Κοραής στο *Άσμα Πολεμιστήριον*³⁰, και τον εφήρμοσαν μετέπειτα οι Φιλικοί και οι Επαναστάτες του 21.

Μάλιστα, ο Ρήγας βάζει τους σκλαβωμένους να ορκιστούν «*επάνω στον Σταυρόν*», το πιο ιερό που έχουν οι χριστιανοί. Επί πλέον, ο Ρήγας ως προνοητικός ηγέτης αναγράφει και τα λόγια του Όρκου, με σκοπό να καθοδηγηθούν οι επαναστάτες. Να αποφύγουν τις μεθόδους εξαγορασμού τους από τους τυράννους. Ορκίζονται πως

²⁹ Από την αναφορά στον όρκο εδώ στο *Θούριο*, έχει υποστηριχθεί η τεκτονική ιδιότητα του Ρήγα. Όμως, στον *Θούριο* ο όρκος γίνεται φανερά και δημόσια. Δεν έχει σχέση με την απόκρυφη και μυστική χρήση του όρκου όπως στον τεκτονισμό. Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Ρήγας και Ορθόδοξη πίστη*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2008, σελ. 65.

³⁰ «Τα σπαθία των γυμνωμένα/προς τον ουρανόν στρεμμένα/σταυρωμένα τα κλονούσι/όσον ν'σπινθοβολούσι-/ κ'ασπαζόμεν' εις τον άλλον/όρκον κάμνουσι μεγάλον/τότε μόνον να τ'αφήσουν/αφ' ού τους εχθρούς νικήσουν», Αδαμαντίου Κοραή, *Άσμα πολεμιστήριον, ό.π.*, σελ. 8.

δεν θα εργαστούν πλέον για τους τυράννους και δεν παραπλανηθούν από τα «ταξίματά» τους, τις υποσχέσεις, τη συνήθη τακτική των εξουσιαστών. Θα σταθούν ενάντιοι, με τελικό σκοπό να τους αφανίσουν. Μάλιστα, ο Ρήγας βάζει και τις συνέπειες της αθέτησης του Ορκου από τον ορκιζόμενο επαναστάτη-ραγιά, να αστράψει ο Ουρανός και να τον κατακάψει, να τον εξαφανίσει σαν καπνό.

Παράλληλα, στους στίχους αυτούς του *Θουρίου* ο Ρήγας δίνει και βασικές οδηγίες στους επαναστάτες, πως τώρα θα έχουν την ευθύνη των πράξεών τους. Πρέπει να ακολουθούν «προκομμένους» αρχηγούς με πατριωτισμό, πολιτικός όρος που εισάγεται με τον Ρήγα.

*«Ελάτε μ' έναν ζήλον σε τούτον τον καιρόν, 21
να κάμωμεν τον όρκον επάνω στον Σταυρό,
συμβούλους προκομμένους, με πατριωτισμό,
να βάλωμεν, εις όλα να δίδουν ορισμό».*

Επιπροσθέτως, οι επαναστάτες θα πρέπει να ακολουθούν τους Νόμους και όχι τις επιθυμίες τους. Με την υπακοή στους Νόμους περιορίζονται οι εγωϊστικές τάσεις των επαναστατών. Επί πλέον ο Ρήγας γνωρίζει τον τρόπο διοίκησης, πως πρέπει να υπάρχει ένας αρχηγός. Το πρόβλεψε στον *Θούριό* του, πως χωρίς έναν αρχηγό στην επανάσταση δεν θα ήταν δυνατόν να υπάρξουν θετικά αποτελέσματα. Θα επακολουθήσει η κατάσταση της πολυαρχίας με τα δυσάρεστα επακόλουθα της αναρχίας, που ο Ρήγας την παρομοιάζει με την σκλαβιά. Χαρακτηριστικά ο Ρήγας διακηρύσσει στους στίχ. 25-27 του *Θουρίου*,

*«Οι Νόμοι ναν' ο πρώτος και μόνος οδηγός, 25
και της πατρίδος ένας να γένη αρχηγός.
Γιατί κ' η αναρχία ομοιάζει την σκλαβιά».*

Τα γεγονότα, που συνέβηκαν κατά τη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 με την πολυαρχία και την έλλειψη ενός αναγνωρισμένου αρχηγού, επιβεβαιώνουν τη βασική αυτή επιτελική αρχή διοικήσεως του Ρήγα. Προσθέτουμε ότι αναφορά στους «*Νόμους*» ο Ρήγας κάνει και στον στίχ. 82 του *Θουρίου*, όταν απευθύνεται στα παλληκάρια, τα οποία βρίσκονται ως ναύτες στην αρμάδα του σουλτάνου, «*Οι Νόμοι σας προστάζουν να βάλετε φωτιά*».

Στην Γ' ενότητα του *Θουρίου*, στίχ. 41-62, ο Ρήγας προσπαθεί να κινητοποιήσει όλους του πληθυσμούς του Βαλκανικού χώρου για το κοινό καλό, την λευτεριά, η οποία θα επιτευχθεί μόνο αν

όλοι τρέξουν στο ένοπλο αγώνα, που θα αρχίσει. Ήταν μεθοδικός στην προετοιμασία της επαναστάσεώς του. Απευθύνει προσκλητήριο σε όλους τους λαούς του Βαλκανικού χώρου, δείγμα και αυτό της μεθόδευσης και του πολιτικού σχεδιασμού του. Προσπαθεί να ενώσει τους σκλαβωμένους, οι οποίοι βρίσκονταν κάτω από την Οθωμανική εξουσία, για μία αποτελεσματική επανάσταση, γνωρίζοντας ότι η δύναμη βρίσκεται εν τη ενώσει. Παράλληλα, τονίζει ότι η αντρειοσύνη των σκλαβωμένων τώρα που πήραν την απόφαση για την επανάσταση, να γίνει γνωστή παντού, γνωρίζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την ψυχολογική σημασία της διάδοσης της φήμης αυτής, τόσο για τους επαναστατημένους σκλάβους, όσο και για τους τυράννους, γι' αυτό και στους στίχ. 45-48 του *Θούριου* του αναφωνεί:

*«Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί, 45
αράπηδες και άσπροι, με μιά κοινή ορμή,
για την Ελευθερίαν να ζώσωμεν σπαθί,
πως είμασθ' αντρειωμένοι, παντού να ζακουσθή».*

Συγχρόνως διακηρύσσει τις ιδέες του για ανεξιθρησκεία στον στίχ. 43, *«Στην πίστιν του καθένος ελεύθερος να ζή»*. Την άποψή του την διατυπώνει και σε άλλα μέρη των Επαναστατικών του κειμένων, όπως ενδεικτικά αναφέρουμε στα *Δίκαια του Ανθρώπου*, άρθρο 7, στο οποίο χαρακτηριστικά διακηρύσσεται *«η ελευθερία κάθε είδους θρησκείας, Χριστιανισμού, Τουρκισμού, Ιουδαϊσμού και τα λοιπά, δεν είναι εμποδισμένα εις την παρούσαν διοίκησιν»*.

Επίσης, τονίζει τη συνεργασία και αλληλεγγύη των λαών, που βρίσκονται στη σκλαβιά, για να αντιμετωπίζουν τις δυσκολίες και να μην αδιαφορούν στα προβλήματα του κάθε μέλους. Ο καθένας είναι μέρος του γενικού συνόλου. Μάλιστα, ο Ρήγας ως «όλον» θεωρεί το σύνολο των λαών, οι οποίοι βρίσκονται στον Βαλκανικό χώρο, τον οποίο θαυμάσια περιγράφει στη δωδεκάφυλλη *Χάρτα* του. Πρέπει να συνεργάζονται για το γενικό καλό, όπως χαρακτηριστικά τονίζει στα *Δίκαια του Ανθρώπου*, άρθρο 34, πως *«...δεν ημπορεί ποτέ κανείς να ειπή, ότι η τάδε χώρα πολεμείται, δεν με μέλει, διατί εγώ ησυχάζω εις την ιδικήν μου. Αλλ' εγώ πολεμούμαι, όταν η τάδε χώρα πάσχη, ως μέρος του όλου οπού είμαι»*. Και ο Ρήγας φέρνει παράδειγμα αυτής της σημαντικής προτάσεώς του, για να γίνει κατανοητή από τους σκλαβωμένους, δείχνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο το πόσο μεθοδικός ήταν στον σχεδιασμό του επαναστατικού του έργου. Συγκεκριμένα γράφει πως *«Ο Βούλγαρος πρέπει να κινήται, όταν πάσχη ο Έλλην»*.

Και τούτος πάλιν δι' εκείνον. Και αμφοτέροι δια τον Αλβανόν και Βλάχον».

Στους στίχους 49-53 της Γ' αυτής ενότητας του *Θουρίου*, ο Ρήγας καταχωρίζει πολλές οδηγίες στρατιωτικού περιεχομένου, στοιχεία τα οποία δείχνουν την ικανότητα συστηματικής οργάνωσης και την αποτελεσματικότητα των ενεργειών του. Προσκαλεί όλους τους ξενιτεμένους, οι οποίοι εξ αιτίας της τυραννίας είχαν φύγει, να επιστρέψουν στην πατρίδα, να την βοηθήσουν τώρα που θα είναι ελευθερωμένη. Μάλιστα, ιδιαίτερα απευθύνεται στους ξενιτεμένους, οι οποίοι έμαθαν την πολεμική τέχνη, να συμβάλλουν στην προσπάθεια να νικηθούν οι Τύραννοι. Παρόμοια, γράφει και στο άρθρο 5 της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως*, πως είναι αξιόπαινος εκείνος ο οποίος «*διατρίψας εις ξένους τόπους, έμαθε μιαν τέχνην ή εσπούδασεν μιαν επιστήμην ή την ναυτικήν ή προ πάντων την τακτικήν πολεμικήν και επιστρέφει εις την Πατρίδα*».

Δίνει οδηγίες για τις χερσαίες και τις ναυτικές ελληνικές δυνάμεις. Συγκεκριμένα, γνώριζε ο Ρήγας ότι πολλοί Έλληνες βρίσκονταν σε ξένους στρατούς, ως απλοί στρατιώτες και ως αξιωματικοί. Όπως για παράδειγμα στο Βασίλειο της Νεαπόλεως υπήρχε σύνταγμα με πολλούς Έλληνες, καθώς και στο ρωσικό στρατό αρκετοί Έλληνες υπηρετούσαν. Γι' αυτό ο Ρήγας καλεί προσκλητήριο να έρθουν στην πατρίδα και να αγωνιστούν για την ελευθερία της, τονίζοντας το απαράμιλλο πως είναι ενδοξότερο να πεθάνει κανείς για την πατρίδα του, από το να υπηρετεί του ξένους. Μάλιστα, χρησιμοποιεί τον όρο «*Ρούμελη*» για την πατρίδα, όρο που τον έχει και στον τίτλο της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως των κατοίκων της Ρούμελης, της Μ. Ασίας, των Μεσογείων Νήσων και της Βλαχομπογδανίας*³¹.

*«Οσ' απ' την τυραννίαν πήγαν στην ξενιτιά,
Στον τόπον τους καθένας ας έλθη τώρα πιά.
Και όσοι του πολέμου την τέχνην αγροικούν,
εδώ ας τρέξουν όλοι, Τυράννους να νικούν.
Η Ρούμελη τους κράζει μ'αγκάλες ανοιχτές,*

50

³¹ Ο όρος «Ρούμελη» με την ίδια σημασία χρησιμοποιείται και από τους Σιατιστινούς Αδελφούς Πούλιου, *Εφημερίς*, 23 Οκτωβρίου 1797. Βλ. Λεάνδρου Βρανούση, (επιμ.), *Εφημερίς, η αρχαιότερη ελληνική Εφημερίδα που έχει διασωθεί, Βιέννη 1791-1797*, ανασυγκρότηση της σειράς σε φωτοτυπική επανέκδοση, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου ελληνισμού, έτος Έβδομον 1797, Αθήνα 1995, σελ. 910.

*Τους δίδει βιό και τόπον, αζίες και τιμές.
 Ως πότε οφφικιάλιος σε ξένους βασιλείς;
 Έλα να γίνης στύλος δικής σου της φυλής.
 Κάλλιο για την πατρίδα κανέναν να χαθή,
 Η να κρεμάση φούντα γιας ξένον στο σπαθί».*

55

Παράλληλα, ο Ρήγας γνωρίζει την υπάρχουσα κατάσταση, πως πολλοί από τους σκλαβωμένους υπηρετούν τον σουλτάνο σε διάφορες θέσεις. Όμως, ως πραγματικός μεγάλος ηγέτης, θέλει να τους βοηθήσει να απαλλαγούν από αυτήν την κατηγορία και τους προτείνει να ενταχθούν στους επαναστάτες και να γίνουν «*Αδέλφια*», ακόμη και αν είναι αλλόθρησκοι, όπως με τον όρο «*εθνικοί*» τους χαρακτηρίζει.. Ωστόσο όμως, όσοι από του σκλαβωμένους ραγιάδες συνεχίσουν να υπηρετούν τον τύραννο και τολμήσουν να σταθούν απέναντι στους επαναστάτες τότε ανελέητα θα διωχθούν και θα εξαφανιστούν:

*«Και όσοι προσκυνήσουν, δεν είναι πλιό εχθροί,
 Αδέλφια μας θα γένουν, ας είναι κ' εθνικοί.
 Μα όσοι θα τολμήσουν αντίκρυ να σταθούν,
 Εκείνοι και δικοί μας αν είναι, ας χαθούν».*

60

Ίσως ο Γέρος του Μωριά, ο Κολοκοτρώνης, για τον οποίο ξέρουμε ότι γνώριζε τον *Θούριο*, αυτήν την προτροπή του Ρήγα θα ακολούθησε για τους προσκυνημένους ραγιάδες, όταν εξήγγειλε το «*Τσεκούρι και φωτιά στους προσκυνημένους*», που είχε ως αποτέλεσμα να σταματήσει το μεγάλο ρεύμα, το οποίο είχε αναπτυχθεί με τον περιβόητο Νενέκο και τη συνοδεία του να προσκυνούν τον Ιμπραήμ³².

Η Δ' ενότητα του *Θουρίου* περιλαμβάνει τους στίχ. 63-86, στους οποίους ο Ρήγας εξειδικεύει τις αναφορές του σε συγκεκριμένους πληθυσμούς του Βαλκανικού χώρου. Αυτοί οι πληθυσμοί θα συμμετάσχουν στην επαναστατική αυτή διαδικασία για την κατανίκηση των στρατευμάτων του σουλτάνου και την αποτίναξη της τυραννίας και την απόκτηση της ελευθερίας. Θέλει με τους στίχους αυτούς να δείξει το αξιόμαχο των πληθυσμών αυτών αν και βρίσκονται στην κατάσταση της σκλαβιάς.

«Σουλιώτες και Μανιάτες, λιοντάρια ζακουστά,

³² Βλ. Θ. Κολοκοτρώνη, *Απομνημονεύματα*, καταγραφή Γ. Τερτσέτη, εισαγωγή-επιμέλεια Τάσου Βουρνά, εκδόσεις Γ. Δρακόπουλλου, Αθήνα, (χ.χ.), σελ. 182-183.

Ως τότε στες σπηλιές σας κοιμάσθε σφαλιστά;
 Μαυροβουνιού καπλάνια, Ολύμπου σταυραετοί 65
 κι Αγράφων τα ξεφτέρια, γενήτε μια ψυχή.
 Ανδρείοι Μακεδόνες, ορμήσετε για μια
 και αίμα των Τυράννων ρουφήστε σα θεριά.
 Του Σάβα και Δουνάβου αδέλφια χριστιανοί,
 με τ' άρματα στο χέρι καθένας άς φανή. 70
 Το αίμα σας άς βράση με δίκαιον θυμόν,
 μικροί, μεγάλ' ομώστε Τυράννου τον χαμόν.
 Λεβέντες αντρειωμένοι Μαυροθαλασσινοί,
 ο βάρβαρος ώς τότε θε να σας τυραννή;
 Μη καρτερήτε πλέον, ανίκητοι Λαζοί, 75
 χωθήτε στο μογάζι μ' εμάς και σεις μαζί».

Στους στίχους 63-76 της ενότητας αυτής του *Θουρίου* του, ο Ρήγας απευθύνεται στους στεριανούς πληθυσμούς, στους ξακουστούς εμπειροπόλεμους πληθυσμούς των Σουλιωτών και των Μανιατών. Τους παρακινεί να αρχίσουν συστηματικά τις επαναστατικές δράσεις και να αφήσουν τον εφησυχασμό τους. Οι ηρωισμοί των αγώνων των Σουλιωτών στις επιδρομές των στρατευμάτων του Αλή πασά των Ιωαννίνων είχαν διαδοθεί ευρύτατα, όπως και εκείνων των Μανιατών. Εξάλλου στο στρατιωτικό μέρος του σχεδίου του από αυτούς τους πληθυσμούς ήθελε να ξεκινήσει την επανάστασή του, όπως διαπιστώνεται στα ανακριτικά έγγραφα των Αιμ. Λεγράνδ και Κων. Αμάντου³³.

Απευθύνεται επίσης ο Ρήγας στους κλεφταρματωλούς του Μαυροβουνιού, του Ολύμπου και των Αγράφων, στους οποίους έδινε σημασία για την επιτυχία της επανάστασής του. Επί πλέον, στον *Ύμνο Πατριωτικό* ο Ρήγας για να ενισχύσει το ηθικό των σκλαβωμένων μετά την προβολή των προγόνων, παρουσιάζει τους σύγχρονους περίφημους κλεφταρματωλούς, τους καπεταναίους με τα κατορθώματά τους. Γνωρίζει την απήχηση, την οποία είχαν στους σκλαβωμένους τα ανδραγαθήματά τους. Γι' αυτό και απαριθμεί τριάντα τρεις κλεφταρματωλούς σε δέκα στροφές του *Ύμνου*

³³ Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1930, φωτομηχανική επανέκδοση, Αθήνα 1997, σελ. 155. Παρόμοια και στη σελ. 179. Επίσης, βλ. Αιμ. Λεγράνδ-Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων*, Αθήνησιν 1891, φωτομηχανική επανέκδοση, Αθήνα 1996, (2000), σελ. 11 και 71.

Πατριωτικού, στροφές 21 έως 30, όπως τους Μπότσαρη, Κολοκοτρώνη, Ζαχαριά, Μπουκουβαλέους, Βλαχάβα, Μπασδέκη, Κοντογιάννη κ. ά., και συμπληρώνει στην στροφή 31 πως είναι «*Κι άλλοι αμέτρητοι πολλοί / καπιτανέοι τρομεροί*».

Στον *Θουρίο* του μνημονεύει τους Μακεδόνες, τους κατοίκους του Μαυροβουνίου, τους οποίους αποκαλεί καπλάνια, δηλ. τίγρεις, τους κατοίκους των περιοχών όπου είναι ο Σάββας και ο Δούναβης ποταμός, δηλ. της Σερβίας, της Βλαχίας και της Βουλγαρίας, που τους αποκαλεί και «*αδέλφια χριστιανοί*». Μετά απευθύνεται στους κατοικούντες στη Μαύρη Θάλασσα, τους Μαυροθαλασσινούς, οι οποίοι κατοικούν στα παράλια, από τις εκβολές του Δουνάβεως έως το Βόσπορο, και στη συνέχεια απευθύνεται στους κατοίκους της άλλης πλευρά του Ευξείνου Πόντου, τους Λαζούς.

Παράλληλα, ο Ρήγας γνώριζε τη σημαντική ναυτική δύναμη των Ελλήνων, η οποία λίγες δεκαετίες πιο πριν είχε αρχίσει ραγδαία να αναπτύσσεται. Γι' αυτό στους επόμενους στίχους 77-86 της Δ' ενότητας του *Θουρίου* απευθύνεται στους κατοίκους των ναυτικών περιοχών, και ενδεικτικά μνημονεύει τους ναυτικούς της Κρήτης και της Ύδρας:

*«Δελφίνια της θαλάσσης, αζδέρια³⁴ των νησιών,
σαν αστραπή χυθήτε, κτυπάτε τον εχθρόν.
Της Κρήτης και της Νύδρας θαλασσινά πουλιά,
καιρός είν' της Πατρίδος ν' ακούστε τη λαλιά», 80
«Κι όσ' είστε στην αρμάδα, σαν άξια παιδιά,
οι Νόμοι σας προστάζουν να βάλετε φωτιά»,
Μ' εμάς κ' εσείς Μαλτέζοι, γενήτ' ένα κορμί,
κατά της Τυραννίας ριχθήτε με ορμή.
Σας κράζει η Ελλάδα σας θέλει, σας πονεί, 85
ζητά την συνδρομήν σας με μητρικήν φωνή.*

Ωστόσο, ο Ρήγας γνώριζε ότι ο σουλτάνος υποχρέωνε του σκλάβους Έλληνες των νησιών να στέλνουν τα παλληκάρια τους για ναύτες στην τούρκικη αρμάδα, στα πολεμικά καράβια. Γι' αυτό και ο Ρήγας βροντοφωνεί στους στίχ. 81-82, πως με τη κήρυξη της επανάστασής του όλοι αυτοί οι Έλληνες ναύτες, που υπηρετούν καταναγκαστικά στα καράβια του σουλτάνου, να επαναστατήσουν και να τα κάψουν. Την εντολή αυτή, τονίζει ο Ρήγας, τη δίνουν οι

³⁴ «Αζδέρια» είναι θαλάσσιοι μυθολογικοί δράκοντες.

«Νόμοι» δηλ. το Δίκαιον και η *Νέα Πολιτική Διοίκησης* (μνημονεύονται και στον στίχο 25, «*Οι Νόμοι ναν' ο πρώτος και μόνος οδηγός*»), που συντάσσει. Αυτοί οι «Νόμοι» τους προστάζουν να βάλλουν φωτιά στην αρμάδα, στα καράβια του σουλτάνου, για να καταστραφεί.

Στους τελευταίους στίχους της ενότητας αυτής, στίχ. 83-86, ο Ρήγας απευθύνεται και στους κατοίκους της Μάλτας, για να βοηθήσουν, ίσως να υπονοεί το Τάγμα των Ιωαννιτών Ιπποτών, το οποίο ήταν εκεί πριν από την εκδίωξή τους από τον Βοναπάρτη³⁵, και από τους οποίους προσέβλεπε σχετική βοήθεια. Μάλιστα, τονίζει ότι η «*Ελλάδα*» ζητά τη βοήθεια αυτή, «*ζητά την συνδρομήν*» «*με μητρικήν φωνήν*», υπονοώντας την εν γένει μεγάλη προσφορά της αρχαίας Ελλάδος στον πολιτισμό, μια και ο Ρήγας εκείνο τον καιρό ετοίμαζε την έκδοση της *Χάρτας* του Βαλκανικού χώρου και για την περιοχή της Ελλάδος χρησιμοποίησε ως πρότυπο χάρτη της αρχαίας Ελλάδος του Gull. Delisle, όπως έχουμε τεκμηριώσει³⁶, έχοντας καταγράψει μεγάλα αρχαία ιστορικά γεγονότα στις Επιπεδογραφίες και σε πολλά άλλα σημεία της *Χάρτας* του, και έχει σχεδιάσει 162 νομίσματα πολλών αρχαίων ελληνικών πόλεων.

Η Ε' ενότητα του *Θουρίου* αποτελείται από τους στίχ. 87-114. Ο Ρήγας κάνει μια ανάλυση της εσωτερικής κατάστασης της οθωμανικής αυτοκρατορίας, δείχνοντας ότι αυτή βρίσκεται σε κατάσταση διάλυσης. Προσπαθεί να πείσει τους σκλαβωμένους ραγιάδες, πως είναι η πιο κατάλληλη στιγμή για επανάσταση, για τον ένοπλο επαναστατικό αγώνα. Και όσα αναγράφει δεν είναι φανταστικά, αποκυήματα της φαντασίας του, αλλά γεγονότα των ημερών, στοιχείο το οποίο δείχνει την θαυμάσια ενημέρωσή του και την αξιολόγηση των γεγονότων με την αντίστοιχη πολιτικοκοινωνική δυναμική τους.

Και πρώτα-πρώτα στους στίχ. 87-95 κάνει αναφορά στον πασά του Βιδινίου, Οσμάν Πασβάνογλου (1758-1807), του οποίου οι φιλόδοξες και αποσχιστικές τάσεις του δημιουργούσαν προβλήματα στην εξουσία του σουλτάνου

«Τι στέκεις Πασβαντζόγλου, τόσον εκστατικός;

³⁵ Βλ. Απ. Δασκαλάκη, *Τα εθνεγερτικά τραγούδια του Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1977, σελ. 50.

³⁶ Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Η "Χάρτα της Ελλάδος" του Ρήγα. Τα πρότυπά της και νέα στοιχεία*, Αθήνα 1998.

*Τινάξου στο Μπαλκάνι, φώλιασε σαν αϊτός,
 τους μπούφους και κοράκους καθόλου μη ψηφάς,
 με τον ραγιά ενώσου, αν θέλεις να νικάς. 90*
*Σιλίστρα και Μπραϊλα, Σμαήλι και Κιλί,
 Μπενδέρι και Χοτίνι εσένα προσκαλεί.
 Στρατεύματά σου στείλε κ' εκείνα προσκυνούν,
 γιατί στην Τυραννίαν να ζήσουν δεν μπορούν». 95*

Η *Εφημερίς*³⁷ των Αδελφών Πούλιου στη Βιέννη πολλές αναφορές έχουν καταγράψει σχετικά με τον πασά του Βιδινίου. Όταν έγραφε ο Ρήγας τον *Θούριο*, το Φθινόπωρο του 1796, ο πασάς του Βιδινίου δεν είχε ακόμη αρχίσει τις στρατιωτικές του επιχειρήσεις, γι' αυτό και ο Ρήγας απευθύνεται και του λέει στον στίχ. 88 γιατί μένει διστακτικός. «*Πετάξου στο Μπαλκάνι, φώλιασε σαν αϊτός*», εγκαταστάσου στην οροσειρά του Αίμου, την οποία ο Ρήγας συμπληρωματικά την ονομάζει και Μπαλκάνι³⁸. Από εκεί θα ελέγχει όλη την περιοχή καταλαμβάνοντας παράλληλα και τα διάσημα φρούρια, τα οποία ήταν κατά μήκος του Δουνάβεως και ο Ρήγας τα ονομάζει και τα έχει στη *Χάρτα της Ελλάδος* στο 12^ο φύλλο, «*Σιλίστρα, Μπραϊλα, Σμαήλι και Κιλί*», όπως επίσης και άλλα δύο Μπενδέρι και Χοτίνι που βρίσκονταν στην Μολδαβία, στον Νίστρο ή Τύρα ποταμό, στα σύνορα με την Ρωσία, τα οποία αναγράφει στην έκδοση της *Χάρτας της Μολδαβίας*³⁹.

Επίσης, στους στίχ. 95-104 ο Ρήγας απευθύνεται και στους πασάδες της Γεωργίας, της Προύσας και του Χαλεπίου, ενώ προτρέπει τους Αιγυπτίους, τους οποίους αποκαλεί «*του Μισιριού ασλάνια*», δηλαδή λιοντάρια, να ανεξαρτοποιηθούν κάνοντας βασιλιά

³⁷ Βλ. Λεάνδρος Βρανούσης, (επιμ.), *Εφημερίς, η αρχαιότερη ελληνική Εφημερίδα που έχει διασωθή, Βιέννη 1791-1797*, .ο.π., σελ. 128, 206, 279, 306. Επίσης αναφορές στον Πασβάνογλου γίνονται και στα ανακτριτικά έγγραφα, Αιμ. Λεγριανδ-Σπ. Λάμπρος, *Ανέκδοστα έγγραφα*, Αθήνα 1891, φωτομηχανική επανέκδοση από την Επιστημονική Εταιρεία μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2000², σελ. 21, 23, 29, 37, 49, 157 και 167.

³⁸ Βλ. το φύλλο 9 της *Χάρτας της Ελλάδος*, ο Ρήγας αναγράφει «Αίμος. Κοτζιά Μπαλκάν. Κουμάνιτζα όρος».

³⁹ Για τους χάρτες της Βλαχίας και Μολδαβίας, τους οποίους εξέδωσε ο Ρήγας 1797 στη Βιέννη, βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Οι χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας του Ρήγα Βελεστινλή. Νέα στοιχεία-Ευρετήριο-Αυθεντική επανέκδοση*, έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005.

ένα δικό τους μπέη⁴⁰, έτσι ώστε πλέον να μην αποστέλλεται χαράτσι στην Πόλη, στον σουλτάνο, με αποτέλεσμα την οικονομική δυσπραγία της Πύλης, τονίζοντας πως κατ' αυτόν τον τρόπο θα «*ψοφήσ' ο λύκος οπού σας τυραννεί*», χαρακτηρίζοντας τον σουλτάνο σαν λύκο. Σημαντική πολιτικοοικονομική ανάλυση του Ρήγα, η μη αποστολή της οικονομικής συνεισφοράς στην κεντρική εξουσία. Η δύναμη του σουλτάνου στηρίζεται στην οικονομική συνεισφορά των υποδούλων της περιφέρειας:

*«Γκιουρτζή, πλιά μη κοιμάσαι, σηκώσου με ορμήν, 95
τον Μπρούσια να μοιάσης έχεις την αφορμήν.
Και σύ, που στο Χαλέπι ελεύθερα φρονείς,
πασιά, καιρόν μη χάνης, στον κάμπον να φανής,
με τα στρατεύματά σου ευθύς να σηκωθής,
στης Πόλης τα φερμάνια ποτέ να μη δοθής. 100
Του Μισιριού ασλάνια, για πρώτη σας δουλειά,
δικόν σας ένα μπέη κάμετε βασιλιά,
χαράτζι της Αιγύπτου σην Πόλ' άς μη φανή,
για να ψοφήσ' ο λύκος, οπού σας τυραννεί».*

Στους στίχους 105-110 ο Ρήγας συνιστά να γίνει μια συστηματική και από κοινού επίθεση εναντίον των στρατευμάτων του σουλτάνου, «*όλοι*» οι σκλαβωμένοι να πολεμήσουν για να υπάρξει αποτελεσματικότητα στην επαναστατική διαδικασία:

*«Με μια καρδίαν όλοι, μιαν γνώμη, μια ψυχή, 105
κτυπάτε του Τυράννου την ρίζαν, να χαθή!
Ν' ανάψωμεν μια φλόγα σε όλην την Τουρκιά,
να τρέξ' από την Μπόσνα και ως την Αραπιά!
Ψηλά στα μπαϊράκια σηκώστε τον Σταυρόν
και σαν αστροπελέκια κτυπάτε τον εχθρόν! 110
Ποτέ μη στοχασθήτε πως είναι δυνατός,
καρδιοκτυπά και τρέμει σαν τον λαγό κι αυτός.
Τριακόσιοι Γκιρτζιαλήδες τον έκαμαν να διή
πω δεν μπορεί με τόπια, μπροστά τους να εβγή».*

Κατ' αυτόν τον τρόπο η επαναστατική φλόγα, η οποία θα είναι σε όλη την «Τουρκιά», και παραστατικά τονίζει από το ένα άκρο στο άλλο της αυτοκρατορίας, «*από την Μπόσνα ως την Αραπιά*», θα είναι

⁴⁰ Θα γνώριζε ο Ρήγας τη δυναμική των Μαμελούκων της Αιγύπτου. Αργότερα το 1808 υπό τον Μωχάμετ Άλη, (1769-1849), η Αίγυπτος ανεξαρτοποιήθηκε.

δυνατόν να φέρει το ποθητό αποτέλεσμα, τη νίκη των επαναστατών, και την κατατρόπωση των στρατευμάτων του σουλτάνου, «του Τυράννου τη ρίζα» σύμφωνα με το χαρακτηρισμό του Ρήγα.

Στον ένοπλο αυτόν αγώνα σύμβολο στις σημαίες τους να έχουν τον Σταυρό, το σύμβολο της δικαιοσύνης. Όλοι οι χριστιανικοί λαοί του Βαλκανικού χώρου υποφέρουν από την απολυταρχική εξουσία του σουλτάνου. Γι' αυτό θα πρέπει ξαφνικά, σαν «αστροπελέκια» να επιτεθούν εναντίον του Τυράννου.

Στους τελευταίους στίχους 111-114 της πέμπτης αυτής ενότητας ολοκληρώνει την εικόνα της διαλυτικής κατάστασης στην οποία βρίσκεται ο σουλτάνος, αναφέροντας ότι στη Θράκη επαναστάτησε ένας σκληροτράχηλος λαός, οι Γκιρτζιανλήδες⁴¹. Κατ' αυτόν τον τρόπο ενισχύει ψυχολογικά τους σκλαβωμένους τονίζοντας ότι ο σουλτάνος δεν είναι τόσο δυνατός όσο νομίζουν, παρομοιάζοντάς τον μάλιστα με τον λαγό, ο οποίος τρέμει στην επίθεση που του γίνεται. Ως μύθο καταρρίπτει ο Ρήγας, πως ανίκητα ήταν τα οθωμανικά στρατεύματα, με το παράδειγμα του λαού αυτού στην περιοχή της Θράκης, των 'Γκιρτζιανλήδων', τους οποίους μνημονεύει και στην *Χάρτα* του, όπως επίσης και η *Εφημερίς* των Σιατιστινών αδελφών Πούλιου κάνουν αναφορά στις επαναστατικές τους δραστηριότητες, και που εκείνο τον καιρό είχαν επαναστατήσει. Βροντοφωνεί στον *Θούριό* του, ότι ο Σουλτάνος δεν είναι τόσο δυνατός, όσο οι σκλαβωμένοι νομίζουν. Επί πλέον, προσπαθεί συνειρμικά να υπενθυμίσει την αγωνιστικότητα και αφοσίωση των τριακοσίων Σπαρτιατών με τον Λεωνίδα στις Θερμοπύλες, εναντίον της περσικής βαρβαρότητας, αναφέροντας πως ήταν τριακόσιοι.

Η ΣΤ' και τελευταία ενότητα του *Θουρίου* έχει τους στίχ. 115-126. Αρχικά ο Ρήγας εκδηλώνει την ανυπομονησία του, για την καθυστέρηση έναρξης της επαναστατικής φλόγας από όλους εκείνους τους σκλαβωμένους, τους οποίους ανέφερε παραπάνω:

«Λοιπόν γιατί αργείτε; τι στέκεσθε νεκροί;» 115

⁴¹ Ο Ρήγας μνημονεύει τους Γκιρτζιανλήδες και στη «Χάρτα της Ελλάδος», φύλλο 8, ανατολικά του Στρυμόνος ποταμού, στα βουνά του Παγγαίου, όπου σχετικά γράφει «*Εδώ εμφολεύουν οι Γκιρτζιανλήδες*». Προσθέτουμε ότι αναφέρονται και από την *Εφημερίδα* των αδελφών Πούλιου, Βιέννη, αρ. 14, 17 Φεβρουαρίου 1797. Βλ. την αναστατική επανέκδοσή της με την επιμέλεια του Λεάνδρου Βρανούση από το Κέντρο Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1995, τόμ. 6, σελ. 128.

Ἐυπνήσατε, μην εἶστε ἐνάντιοι κ' ἐχθροί».

Στη συνέχεια, στίχ. 117-120, προβάλλει ως πρότυπο των σημερινών αγώνων, τους αρχαίους, τους «προπάτορες»⁴², οι οποίοι πολέμησαν για την ελευθερία με αποφασιστικότητα και τόλμη, χωρίς να μεμψιμοιρούν για τον κίνδυνο. Θα είχε ίσως κατά νουν τις επιτεδογραφίες των νικηφόρων αγώνων, που έχει βάλει στη *Χάρτα της Ελλάδος*, της ναυμαχίας της Σαλαμίνας, της μάχης των Πλαταιών, τη θυσία του Λεωνίδα στις Θερμοπύλες. Αυτούς τους «προπάτορες» θα πρέπει να μοιάσουν οι σκλαβωμένοι και με μια κοινή ορμή να επαναστατήσουν, σύμφωνα με το στρατηγικό σχέδιο του και να ξεφύγουν από την «πικρή σκλαβιά» και να αποκτήσουν την ελευθερία τους:

*«Πώς οι προπάτορές μας ωρμούσαν σαν θεριά,
για την Ελευθερίαν πηδούσαν στη φωτιά,
έτσι κ' ημεῖς, ἀδέρφια, ν' αρπάζωμεν για μια
τ' ἄρματα, και να βγούμεν απ' την πικρή σκλαβιά!».* 120

Παρόμοια, ο Ρήγας για να εμψυχώσει του σκλαβωμένους και στον *Ἕμνο Πατριωτικό* προβάλλει τους αρχαίους Έλληνες, τους «προπάτορες», στη στροφή 6, τους οποίους θα πρέπει να έχουν ως παράδειγμα οι επαναστάτες. Μάλιστα, στις στροφές 33, 34 και 35 μνημονεύει τον Μέγα Αλέξανδρο, τον Λεωνίδα καθώς και άλλους ήρωες, τονίζοντας ότι είναι «πρόγονοι» τους, όρο που χρησιμοποιεί εκτός από το «προπάτορες»:

*«Παράδειγμα για μας είναι
των προπατόρων μνήμαι»,* (στροφή 6).

*«Αυτούς κ' εμείς του θαυμαστούς,
ήρωας κι άλλους εκλεκτούς,
ας μιμηθώμεν τώρα,
μη χάνωμεν την ώρα,
ὅτ' είναι πρόγονοί μας»,* (στροφή 35).

⁴² Σημειώνουμε ότι ο Ρήγας χρησιμοποιεί τον όρο «προπάτορες» και σε άλλα έργα του, στην *Επαναστατική Προκήρυξη*, στο «Παράρτημα του Συντάγματός του, στον *Νέο Ανάχαρσι*, σελ. 133, 298, στον *Ηθικό Τρίποδα*, σελ. 4 και στο *Σχολείον των ντελικάτων εραστών*, σελ. 304. Βλ. τα *Ευρετήρια* των έργων αυτών στο Ρήγα Βελεστινλή, *Απαντα τα έργα*, ψηφιακός δίσκος (CD-ROM), έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2007.

Υποστηρίζει στον *Θούριό* του, στίχ. 121-122, πως τελικός σκοπός του επαναστατικού ένοπλου αγώνα είναι η κατατρόπωση των εχθρών, του σουλτάνου και των κατά τόπους πασάδων, τους οποίους αποκαλεί «*λύκους*» και οι οποίοι τυραννούν τους λαούς του Βαλκανικού χώρου, αναφέροντας χαρακτηριστικά πως «*χριστιανούς και τούρκους σκληρά τους τυραννούν*»:

*«Να σφάζωμεν τους λύκους, που τον ζυγόν βαστούν 121
και Χριστιανούς και Τούρκους σκληρά τους τυραννούν».*

Στο ανωτέρω δίστιχο του *Θουρίου*, ο Ρήγας δίνει συνοπτικά την πολεμική τακτική του, η οποία στηρίζεται στην δύναμη των σκλαβωμένων και όχι στη βοήθεια των ξένων δυνάμεων και στους «*αγαθαγγελικούς χρησμούς*»⁴³. Πρέπει να εξουδετερωθούν, υποστηρίζει ο Ρήγας, οι λύκοι, οι οποίοι κρατούν το ζυγό της τυραννίας, δηλαδή ο σουλτάνος και οι κατά τόπους εκπρόσωποί του, οι οποίοι τυραννούν όλο τον λαό, και τους Χριστιανούς και τους Τούρκους ακόμη. Σημαντική πολιτικοκοινωνική θεώρηση του προβλήματος της εξουσίας, σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε να αλλάξει και στη θέση της να τεθεί η *Νέα Πολιτική Διοίκησης*, ο δημοκρατικός τρόπος διοίκησης, που θα σέβεται τα δικαιώματα του κάθε πολίτη του οραματιζόμενου κράτους, ανεξάρτητα από φυλή, γλώσσα και θρησκεία.

Και ο Ρήγας καταλήγει τον επαναστατικό του *Θούριο* με τους στίχ. 123-126, πως με την επανάσταση των σκλαβωμένων θα ταπεινωθεί ο εχθρός και θα δοθεί δικαιοσύνη, ώστε όλοι οι κάτοικοι της δημοκρατικής του πολιτείας να ζουν ελεύθεροι, καθένας με την πίστη του, τη γλώσσα του και τη φυλή του, ισότιμοι σαν αδέρφια, όπως τονίζει στο τελευταίο στίχο του. Χωρίς την τυραννική εξουσία, με τις τόσες αδικίες που διαπράττονταν από τους εξουσιαστές, τον σουλτάνο και των κατά τόπους εκπροσώπους του, χαρακτηρίζοντας την εξουσία αυτή χαρακτηριστικά ως μια «*πληγή*», με τα δυσάρεστα επακόλουθά της:

*«Στεριάς και του πελάγου να λάμψη ο Σταυρός,
κ' εις την δικαιοσύνην να σκύψη ο εχθρός.
Ο κόσμος να γλυτώση απ' αυτήν την πληγή 125
κ' ελεύθεροι να ζώμεν, αδέρφια, εις την Γη!».*

⁴³ Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, *Ήταν τελικά ο Ρήγας εκδότης του «Αγαθάγγελου»;* έκδ. Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2009.

Και με την νίκη των επαναστατών ο κόσμος θα γλιτώσει από αυτήν την πληγή τονίζοντας στον τελευταίο στίχο του *Θουρίου* του, «ελεύθεροι να ζώμεν αδέρφια, εις την γήν», μέσα στη νέα πολιτεία, την οποία οραματίζονταν να δημιουργήσει στον Βαλκανικό χώρο, μετά το γκρέμισμα τη απολυταρχίας και τη δημιουργία της δημοκρατικής αντιπροσωπευτικής του πολιτείας με την εφαρμογή της *Νέας Πολιτικής Διοικήσεως* και των *Δικαίων του Ανθρώπου*, τα οποία ήδη είχε ετοιμάσει με το στρατηγικό σχέδιό του.

Προσθέτουμε ακόμη ότι ο Ρήγας στο *Θούριό* του τρεις φορές κάνει αναφορά στον «*Σταυρό*», στίχ. 22, 109 και 123, στοιχείο το οποίο δείχνει τις ιδεολογικές του αντιλήψεις. Παρά το γεγονός ότι μελετούσε τα κείμενα του Γαλλικού Διαφωτισμού, με την συνθετική του ιδεολογικοπολιτική του τακτική, χρησιμοποίησε ό,τι θεωρούσε χρήσιμο για την επαναστατική του διαδικασία και δεν παρασύρθηκε από την υλιστική αντίληψη των Γάλλων συγγραφέων. Γνώριζε καλά πως στηρίζοντας την επανάστασή του στην κοινή πίστη των σκλαβωμένων, στην αγάπη για την ελευθερία και την πατρίδα, θα κοινοποιούσε τις δυνάμεις των σκλαβωμένων στην επαναστατική διαδικασία για την απόκτηση της ελευθερίας.

Επίσης, παρατηρούμε κατά την ανάλυση του *Θουρίου* ότι ο Ρήγας δεν πλέκει ύμνους, όπως κάνανε άλλοι λόγιοι⁴⁴ του καιρού του, στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη, του οποίου οι στρατιές βρισκόταν κοντά στην σκλαβωμένη Ελλάδα, στα Ιόνια Νησιά και τον θεωρούσαν ελευθερωτή των λαών. Αντίθετα τη χρονιά εκείνη, κατά την οποία ο Ναπολέων βρισκόταν στην Ιταλία και είχε καταλύσει τη Βενετική εξουσία, ο Ρήγας στους σκλαβωμένους, στους ραγιαδες, προσφέρει για σύμβολο, για πρότυπο τον Μέγα Αλέξανδρο. Τυπώνει

⁴⁴ Ενδεικτικά βλ. Χριστόφορου Περραιβού, *Ύμνος εγκωμιαστικός παρ' όλης της Γραικίας προς τον αρχιστράτηγον Μποναπάρτε*, Κέρκυρα 1798, φωτομηχανική ανατύπωση Κέντρου Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1998. Αδαμαντίου Κοραή, *Άσμα Πολεμιστήριον των εν Αιγύπτω περί ελευθερίας μαχομένων Γραικών*, εν τη κατ' Αίγυπτον Ελληνική τυπογραφία, [Παρισι], 1800, φωτοανατύπωση του Κέντρου Νεοελληνικών Ερευνών/Ε.Ι.Ε από αντίτυπο της Βιβλιοθήκης του Μουσείου Μπενάκη με την ευκαιρία των 150 χρόνων από το θάνατο του Αδ, Κοραή (1983). Πρβλ. Γεωργίου Ζώρα, «Ο Ναπολέων Βοναπάρτης και η σύγχρονη ελληνική ποίησης», *Νέα Εστία*, τόμ. 89 (1989), σελ. 1661-1766., όπου αναγράφονται και άλλα ποιήματα για τον Βοναπάρτη.

την εικόνα του, η οποία περιβάλλεται από τους τέσσερις στρατηγούς του, τον Σέλευκο, τον Κάσσανδρο, τον Αντίγονο και τον Πτολεμαίο, και τις παραστάσεις με τη την θριαμβευτική είσοδο του Μ. Αλεξάνδρου στην Βαβυλώνα, την φυγή των Περσών στη μάχη του Γρανικού ποταμού, την οικογένεια του Δαρείου να προσκυνά τα πόδια του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Γι' αυτό εξ άλλου και στον *Ύμνο Πατριωτικό* του στροφή 33, ο Ρήγας αναφωνεί:

«*Αλέξανδρε τώρα να βγής
Από τον τάφον και να ιδής
Των Μακεδόνων πάλιν
ανδρείαν την μεγάλην
πώς τους εχθρούς νικούνε
με χαρά στη φωτιά*».

Ο Ρήγας με τον *Θούριό* του και τα επαναστατικά του κείμενα δίνει και ένα άλλο σημαντικό μήνυμα, ότι η αποτίναξη της τυραννίας και η απόκτηση της Ελευθερίας θα πρέπει να στηριχθεί στις ντόπιες δυνάμεις των σκλαβωμένων, τους οποίους προσκαλεί σε επανάσταση⁴⁵. Στον *Θούριό* του, όπως και στα άλλα κείμενά του δεν απευθύνει καμιά έκκληση για βοήθεια στις μεγάλες τότε δυνάμεις. Κάτι πρωτόγνωρο για τον Ελληνισμό· μέχρι τότε οι σκλαβωμένοι Έλληνες για την απόκτηση της ελευθερίας τους προσέβλεπαν στις μεγάλες δυνάμεις της Ανατολής και της Δύσης⁴⁶. Και λίγα χρόνια

⁴⁵ «Αλοίμονο εις εκείνον οπού δεν ημπορεί να διαφενδεύση μόνος του την ελευθερία του», επισημαίνουν χαρακτηριστικά οι συμπατριώτες του Ρήγα, Δημητρείς, *Γεωγραφία Νεωτερική*, Βιέννη 1791, επανέκδοση με την επιμέλεια της Αικατερίνης Κουμαριανού, «Εστία», Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2006, σελ. 132.

⁴⁶ Ενδεικτικά βλ. Μ. Μανούσακας, *Εκκλήσεις (1453-1535) των Ελλήνων λογίων της Αναγεννήσεως προς τους ηγεμόνες της Ευρώπης για την απελευθέρωση της Ελλάδος* (Λόγος εκφωνηθείς τη 25^η Μαρτίου 1963 εις την μεγάλην αίθουσαν των τελετών), Αριστοτέλειον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1965. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του πνεύματος αυτού είναι τα όσα γράφει ο Διοικητής της Λευκάδας στον Δόγη της Βενετίας στις 5 Φεβρουαρίου του 1687: «*Δείγματα υποταγής μου έφεραν οι δημογέροντες των χωριών εκείνων όχι μόνον της περιοχής Αγράφων και Τρικάλων, αλλά και από την Λάρισαν και από τα Φάρσαλα έρχονται και προσφέρονται αυθορμήτως και δηλώνουν υποταγήν και υπόσχονται να συνεισφέρουν ετησίως διάφορα ποσά δια την συντήρησιν του στρατού και στόλου, ελπίζοντες ν' απαλλαγούν από την τυραννίαν των απίστων*», στο Κων. Μέρτζιος, «Συμπλήρωμα εις την Ηπειρωτική Χρονογραφία», *Ηπειρωτική Εστία* τόμ. 6 (1957), σελ. 489, και μνημονεύεται από τον Απόστολο Βακαλόπουλο, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ.

αργότερα, το 1821, οι εμπυχωμένοι από τον *Θούριο* επαναστάτες ραγιάδες αυτήν τη σύσταση του Ρήγα ακολουθούν.

Ο *Θούριος* του Ρήγα αποτελούσε για τους σκλαβωμένους και για τους αγωνιστές της Επανάστασης του 1821 το τραγούδι, το οποίο τους εμπύχωνε στον τιτάριο του πολέμου αγώνα. Και μέχρι τις μέρες μας ο *Θούριος* αποτελεί το σημαντικότερο επαναστατικό τραγούδι του Ελληνισμού. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του στρατηγού Μακρυγιάννη, τα οποία αποτελούν αδιάψευστο μάρτυρα για την ανύψωση του ηθικού των σκλαβωμένων ραγιάδων και την εμπύχωσή τους από τα κηρύγματα του Ρήγα Βελεστινλή. Στον πίνακα, που χαράχθηκε με τις οδηγίες του Μακρυγιάννη με τίτλο *''Πτώσις της Κωνσταντινουπόλεως''*⁴⁷, βάζει το Παναγιώτη Ζωγράφο να ζωγραφίσει τον Ρήγα να σπέρνει τον σπόρο της ελευθερίας και σημειώνει:

«Μετά πολλούς αιώνας Ρήγας ο Βελεστινλής σπύρει τον σπόρον της ελευθερίας εις τους Έλληνας και τους ενθαρρύνει οδηγών αυτούς τον τρόπον της απελευθερώσεως των. Οι Έλληνες ενθουσιασθέντες και ενθαρρυνθέντες από τους λόγους του Ρήγα έλαβον τα όπλα υπέρ της ελευθερίας».

Τέσσερις αιώνες σκλαβιάς παρήλθαν, μέχρι να ακουστούν του *Θουρίου* τα επαναστατικά λόγια, τα οποία ατσάλωσαν τους σκλαβωμένους, τους ραγιάδες, στην απόφασή τους για την επανάσταση. Ο Ρήγας έδειξε στους σκλαβωμένους τον «τρόπο» της επανάστασης, αφού πρώτα είχαν εμπύχωθεί με τον *Θούριό* του «Ως τότε παλληκάρια».

ΘΟΥΡΙΟΣ

*Ήτοι ορμητικός Πατριωτικός Ύμνος πρώτος,
εις τον ήχον ''Μία προσταγή μεγάλη''*

*Ως τότε, παλληκάρια, να ζούμεν στα στενά,
μονάχοι, σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά;*

Δ', *Τουρκοκρατία 1669-1812. Η οικονομική άνοδος και ο φωτισμός του Γένους*, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 22.

⁴⁷ Μέρος από τον πίνακα αρ. 2 με τίτλο *«Πτώσις της Κωνσταντινουπόλεως»*. Περιέχεται στο *«Ο Ζωγράφος του στρατηγού Μακρυγιάννη»*, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών και Λαογραφικό-Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1984.

σπηλιές να κατοικούμεν, να βλέπωμεν κλαδιά,
να φεύγωμ' απ' τον κόσμον, για την πικρή σκλαβιά;
να χάνωμεν αδέρφια, Πατρίδα και γονείς,
τους φίλους, τα παιδιά μας κι όλους τους συγγενείς;

5

Καλλιό 'ναι μιας ώρας ελεύθερη ζωή,
παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή!

Τι σ' ωφελεί αν ζήσης και είσαι στη σκλαβιά;
Στοχάσου πώς σε ψένουν καθ' ώραν στη φωτιά.
Βεζύρης, Δραγουμάνος, Αφέντης κι αν σταθής, ο
ο Τύραννος αδίκως σε κάμει να χαθής.
δουλεύεις όλ' ημέρα σε ό,τι κι αν σοι πή,
κι αυτός πασχίζει πάλιν το αίμα σου να πιή.
Ο Σούτζος κι ο Μουρούζης, Πετράκης, Σκαναβής,
Γκίκας και Μαυρογένης, καθρέπτεις είν' να ιδής.
Ανδρείοι καπετάνοι, παπάδες, λαϊκοί,
σκοτώθηκαν, κι αγάδες, με άδικον σπαθί,
κι αμέτρητ' άλλοι τόσοι, και Τούρκοι και Ρωμιοί,
ζωήν και πλούτον χάνουν, χωρίς καμμιά 'φορμή.

10

15

20

Ελάτε μ' έναν ζήλον σε τούτον τον καιρόν,
να κάμωμεν τον όρκον επάνω στον Σταυρό,
συμβούλους προκομμένους, με πατριωτισμό,
να βάλωμεν, εις όλα να δίδουν ορισμό.
Οι Νόμοι νάν' ο πρώτος και μόνος οδηγός,
και της πατρίδος ένας να γένη αρχηγός.
Γιατί κ' η αναρχία ομοιάζει την σκλαβιά.
Να ζούμε σα θεριά, είν' πλιό σκληρή φωτιά.
Και τότε, με τα χέρια ψηλά στον ουρανόν,
ας πούμ' απ' την καρδιά μας ετούτα στον Θεόν:

25

30

Εδώ σηκώνονται οι Πατριώται ορθοί και υψώνοντες
τας χείρας προς τον ουρανόν, κάμνουν τον Όρκον:

Ω Βασιλεύ του Κόσμου, ορκίζομαι σε Σε,
στην γνώμην των Τυράννων να μην ελθώ ποτέ!
Μήτε να τους δουλεύω, μήτε να πλανηθώ
εις τα ταξίματά τους, για να παραδοθώ.

Εν όσω ζω στον κόσμον, ο μόνος μου σκοπός, 35
 για να τους αφανήσω, θε να 'ναι σταθερός.
 Πιστός εις την Πατρίδα, συντρίβω τον ζυγόν,
 αχώριστος για να 'μαι υπό τον στρατηγόν.
 Κι αν παραβώ τον όρκον, ν' αστράψ' ο Ουρανός
 και να με κατακάψη να γένω σαν καπνός! 40

Σ' Ανατολή και Δύση και Νότον και Βοριά
 για την Πατρίδα όλοι να 'χωμεν μια καρδιά.
 Στην πίστιν του καθέννας ελεύθερος να ζή,
 στην δόξαν του πολέμου να τρέζωμεν μαζί. 45
 Βουλγάροι κι Αρβανίτες, Αρμένιοι και Ρωμιοί,
 αράπηδες και άσπροι, με μια κοινή ορμή,
 για την Ελευθερίαν να ζώσωμεν σπαθί,
 πως είμασθ' αντρειωμένοι παντού να ζακουσθή.
 Όσ' απ' την Τυραννίαν πήγαν στην ξενιτειά,
 στον τόπον του καθέννας άς έλθη τώρα πιά. 50
 Και όσοι του πολέμου την τέχνην αγροικούν,
 εδώ ας τρέξουν όλοι, Τυράννους να νικούν.
 Η Ρούμελη τους κράζει μ' αγκάλες ανοιχτές,
 τους δίδει βιό και τόπον, αξίες και τιμές. 55
 Ως πόντ' οφφικιάλιος σε ζένους βασιλείς;
 Έλα να γένης στύλος δικής σου της φυλής.
 Κάλλιο για την πατρίδα κανέννας να χαθή,
 ή να κρεμάση φούντα για ζένον στο σπαθί.
 Και όσοι προσκυνήσουν, δεν είναι πλιό εχθροί,
 Αδέλφια μας θα γένουν, ας είναι κ' εθνικοί. 60
 Μα όσοι θα τολμήσουν αντίκρυ να σταθούν,
 Εκείνοι και δικοί μας αν είναι, ας χαθούν.

Σουλιώτες και Μανιάτες, λιοντάρια ζακουστά,
 Ως πότε στες σπηλιές σας κοιμάσθε σφαλιστά; 65
 Μαυροβουνιού καπλάνια, Ολύμπου σταυραετοί
 κι Αγράφων τα ξεφτέρια, γενήτε μια ψυχή.
 Ανδρείοι Μακεδόνες, ορμήσετε για μια
 και αίμα των Τυράννων ρουφήστε σα θεριά.
 Του Σάβα και Δουνάβου αδέλφια χριστιανοί,
 με τ' άρματα στο χέρι καθέννας άς φανή. 70
 Το αίμα σας άς βράση με δίκαιον θυμόν,

μικροί, μεγάλ' ομώστε Τυράννου τον χαμόν.
 Λεβέντες αντρειωμένοι Μαυροθαλασσινοί,
 ο βάρβαρος ώς πότε θε να σας τυραννή;
 Μη καρτερήτε πλέον, ανίκητοι Λαζοί, 75
 Χωθήτε στο μπογάξι μ' εμάς και σεις μαζί.
 Δελφίνια της θαλάσσης, αζδέρια των νησιών,
 σαν αστραπή χυθήτε, κτυπάτε τον εχθρόν.
 Της Κρήτης και της Νύδρας, θαλασσινά πουλιά,
 καιρός είν' της Πατρίδος ν' ακούστε τη λαλιά. 80
 Κι όσ' είστε στην αρμάδα, σαν άζια παιδιά,
 οι Νόμοι σας προστάζουν να βάλετε φωτιά.
 Μ' εμάς κ' εσείς Μαλτέζοι, γενήτ' ένα κορμί,
 κατά της Τυραννίας ριχθήτε με ορμή.
 Σας κράζει η Ελλάδα σας θέλει, σας πονεί, 85
 ζητά την συνδρομήν σας με μητρικήν φωνή.

Τι στέκεις Πασβαντζόγλου, τόσον εκστατικός;
 Τινάξου στο Μπαλκάνι, φώλιασε σαν αϊτός,
 τους μπούφους και κοράκους καθόλου μη ψηφάς,
 με τον ραγιά ενώσου, αν θέλης να νικάς. 90
 Σιλίστρα και Μπραϊλα, Σμαήλι και Κιλί,
 Μπενδέρι και Χοτίνι εσένα προσκαλεί.
 Στρατεύματά σου στείλε κ' εκείνα προσκυνούν,
 γιατί στην Τυραννίαν να ζήσουν δεν μπορούν.
 Γκιουρτζή, πλιά μη κοιμάσαι, σηκώσου με ορμήν, 95
 τον Μπρούσια να μοιάσης έχεις την αφορμήν.
 Και σύ, που στο Χαλέπι ελεύθερα φρονείς,
 πασιά, καιρόν μη χάνης, στον κάμπον να φανής,
 με τα στρατεύματά σου ευθύς να σηκωθής,
 στης Πόλης τα φερμάνια ποτέ να μη δοθής. 100
 Του Μισιριού ασλάνια, για πρώτη σας δουλειά,
 δικόν σας ένα μπέη κάμετε βασιλιά,
 χαράτζι της Αιγύπτου σην Πόλ' άς μη φανή,
 για να ψοφήσ' ο λύκος, οπού σας τυραννεί.

Με μια καρδίαν όλοι, μian γνώμην, μια ψυχή, 105
 κτυπάτε του Τυράννου την ρίζαν, να χαθή!
 Ν' ανάψωμεν μια φλόγα σε όλην την Τουρκιά,
 να τρέξ' από την Μπόσνα και ως την Αραπιά!

Ψηλά στα μπαϊράκια σηκώστε τον Σταυρόν
 και σαν αστροπελέκια κτυπάτε τον εχθρόν! 110
 Ποτέ μη στοχασθήτε πως είναι δυνατός,
 καρδιοκτυπά και τρέμει σαν τον λαγό κι αυτός.
 Τριακόσιοι Γκιρτζιαλήδες τον έκαμαν να διή
 πω δεν μπορεί με τόπια, μπροστά τους να εβγή.

Λοιπόν, γιατί αργείτε; τι στέκεσθε νεκροί; 115
 Ξυπνήσατε, μην είσθε ενάντιοι κ' εχθροί.
 Πώς οι προπάτορές μας ωρμούσαν σαν θεριά,
 για την Ελευθερίαν πηδούσαν στη φωτιά,
 έτζι κ' ημείς, αδέρφια, ν' αρπάζωμεν για μια
 τ' άρματα, και να βγούμεν απ' την πικρή σκλαβιά! 120
 Να σφάζωμεν τους λύκους, που τον ζυγόν βαστούν
 και Χριστιανούς και Τούρκους σκληρά τους τυραννούν.
 Στεριάς και του πελάγου να λάμψη ο Σταυρός,
 κ' εις την δικαιοσύνην να σκύψη ο εχθρός.
 Ο κόσμος να γλυτώση απ' αυτήν την πληγή 125
 κ' ελεύθεροι να ζώμεν, αδέρφια, εις την Γη!